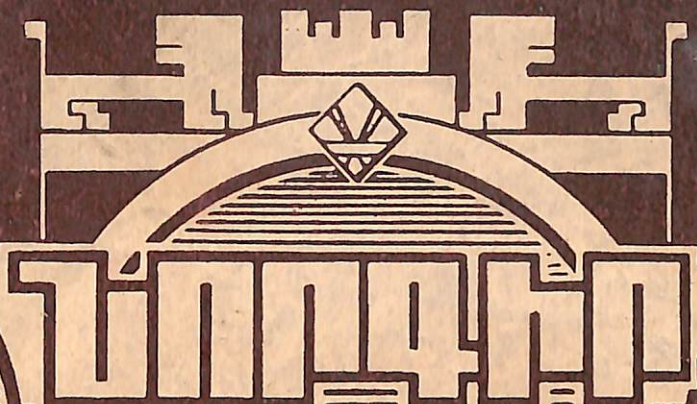

ԼՆՅՍ

ԿԻՆԿԻԱՆ ՊԱՏՄԱՆԷԿ

ԵԳԻՊՏՈՍ

1938

891.99

L-92

Կարճ մեղ

25-0155

891.99

L-92

u.m

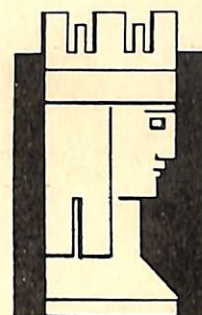
0.5

19 FEB 2011

Հ Ո Յ Ս

Կոնստանտին

Ն Ո Ր Գ Ի Ր

ՏԻՊԱՐ ՀԱՅՈՐԴԻՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

1938

03.05.2013

17837

33984

Սուրբ յիշատակին

ՄՕՐՍ...

Յաւերժ կարօտով

Լ Ո Յ Ս

(Հարմարեցրել է Մարտի 0, 1994)

1370-54

Մեր արտեր
Պապականության ֆրոնտ. Միջազգային
Համագործակցության
Հանձնաժողով

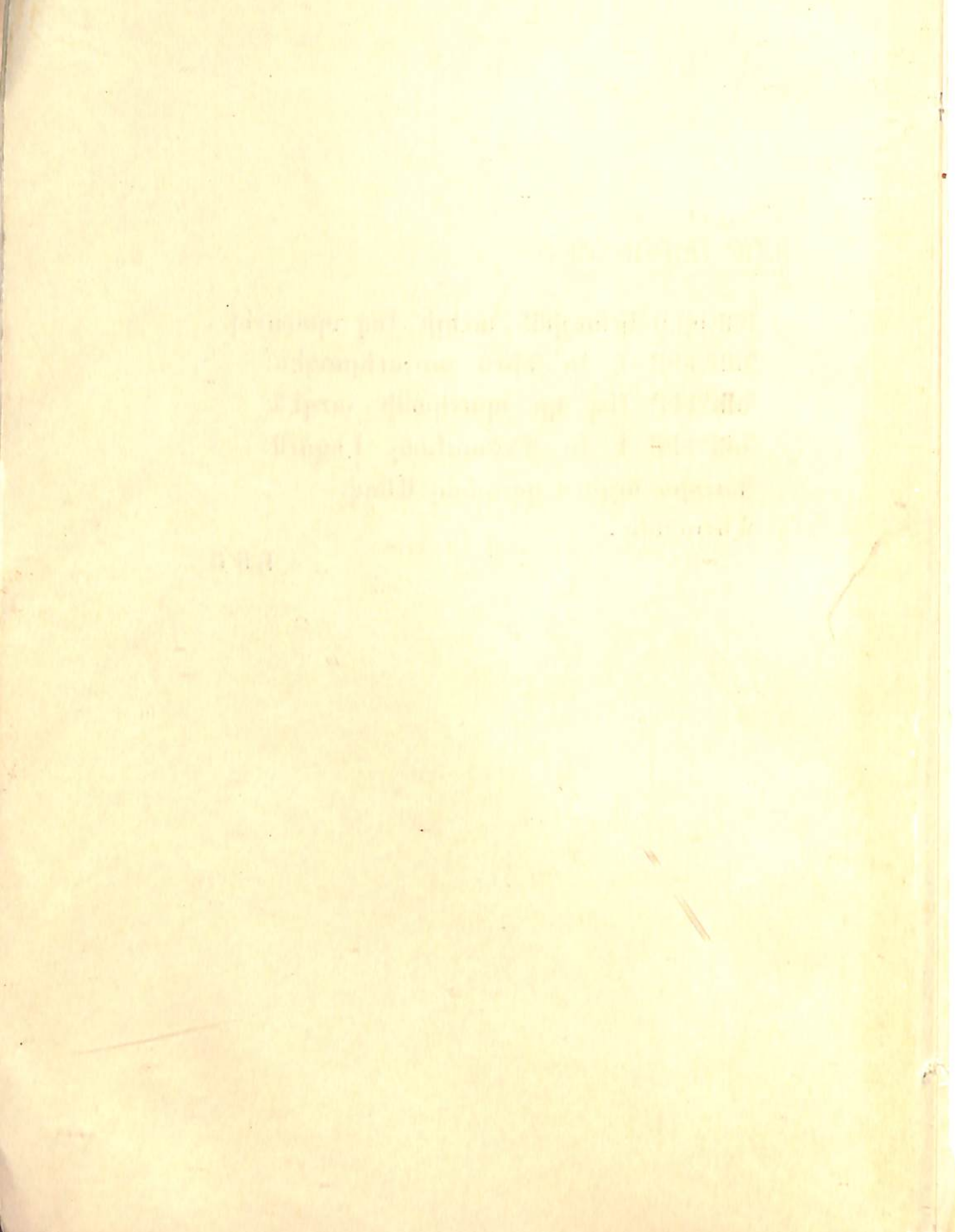
Լրվում է
13-10-1944

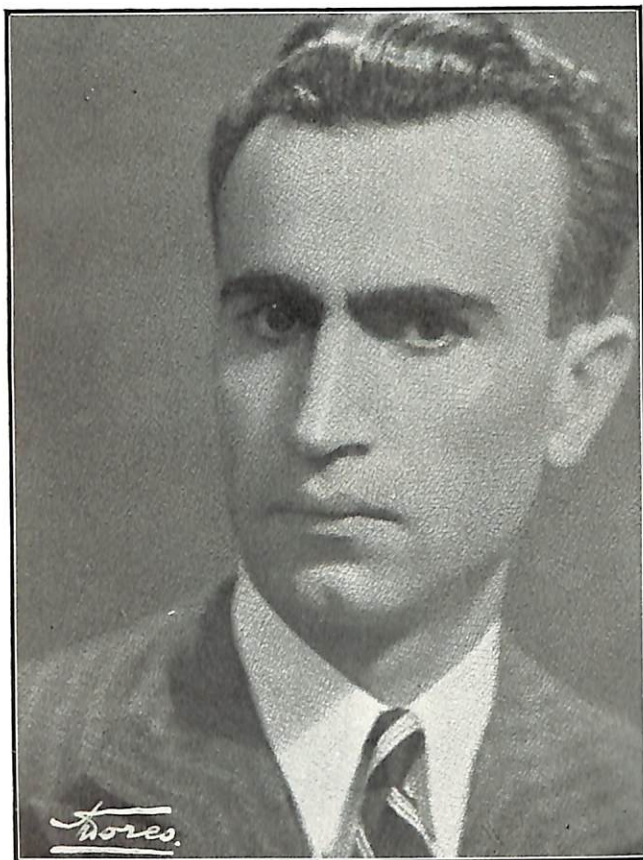
(Ամեն իրադրություն վերապահուած)

ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ...

Ինչպէս կրնայինք աւելի՛ քիչ պատուել .
ՆՈՐԳԻՐ է քո Գիրքն առաւելապէս:
ՆՈՐԳԻՐ քեզ կը պատկանի արդէն:
ՆՈՐԳԻՐ է քո Մեծաւանկ Լեզուն:
Պարտիս այլեւս զօրանալ Անով:
Վերածնիլ...:

Լ Ո Յ Ս

ՎԱՀԱՆ ՇԱՀՊԱՋ

ՀԱՅ ՑԵՂ...

Ամենամեծ Ոճաբանը, Անաթոլ Փրանս ըսաւ.

«Առաջին յատկութիւնը ֆրանսերէն լեզուին՝ է՝ յստակութիւնը: Երկրորդ յատկութիւնը ֆրանսերէն լեզուին՝ է՝ յստակութիւնը: Երրորդ յատկութիւնը ֆրանսերէն լեզուին՝ է՝ յստակութիւնը դեռ»....:

Ստուգիւ, այս հանճարը զիտցաւ զնահատելի ժայրենի լեզուն:

Բացի իր կրօնէն, Հայ Ազգն ունի միայն մէկ բան կասարեալ՝ իր Լեզուն:

Զի, Հայ Լեզուն շինուեցաւ Հայ Հին Արիւնէն:

Մեր ՆՈՐԳԻՐԵ Է՝ բնականաբար, յստակագոյն քան Քրանսերէն լեզուն:

Ու, հակառակ ասոր, չունեցանք դեռ, բացի հիներէն՝ ո՛չ մէկ իմաստուն ոճաբան:

Զի գրեթէ բոլոր նոր գրողները կը հակասեն քերականական կանոններուն, կը շեղին լեզուական պայծառութենէն, չեն յարգեր լեզուագիտական ոգին, կ'անզիտանան զրական նուրբ ոճերը, կ'աւրեն ու կ'այլանդակեն պարզապէս մեր ջինջ լեզուն....: Ու երբ, հեռացած այսպէս զրական ճշմարիտ ուղիէն՝ կ'ուզեն ստեղծել գեղեցկութիւններ ու չեն յաջողիր, կը զարմանան....: Բայց, զիտե՞ն

արդեօք թէ՛ յսակութիւնն է իրենց առաջին
թերին, ու, յսակութիւնն է դեռ իրենց հուսկ
թերին....:

Ահա՛ ինչո՛ւ ուշացաւ վերածնունդը Հայ
Նորգրին:

Բայց, այժմ՝ ունինք բացառիկ տաղանդներ,
որ կ'իւրացնեն մեր գերալոյս լեզուն, կը դարձնեն
ոճը մեր Նորգրին, զայն կը բիւրեղեն ու, ձգտած
միշտ իտէալ յստակութեան՝ կ'ընեն իրենց կարելին
հասնելու վերջնական Գեղեցկին: Արդ, եթէ կը
սիրենք մեր ազգը, մեր արուեստը, մեր լեզուն՝
քաջալերենք արժանիօրէն այս իրական տաղանդ-
ները, որ կը զոհեն ամէն ինչ ի սէր Հայ Գրական
վերածնունդին:

Լ Ո Յ Ս

Յ Ա Ռ Ա Ձ Ա Բ Ա Ն

ՆՈՐԳԻՐ, կերտուած մայր Գրաբարէն, կը
հայելացնէ այն լեզուն՝ զոր արտասանեց Կիլիկեցին:
Արդ.

Ի՞նչ հարկ հոն թուել քերականական կանոն-
ներ, երբ իր ֆեռականութիւնը կը ծնի Ոսկե-
դարեան Գրաբարէն:

Ի՞նչ հարկ հոն պարզել լեզուագիտական օրի-
նակներ, երբ իր լեզուն ունի վերջնական Պար-
զութիւն:

Ի՞նչ հարկ փաստել, վերջապէս, թէ տարուած
թուրք զանելի ոճէն՝ մեր զրոյները կ'այլասերեն
Հայ անմասն լեզուն, երբ իրենց ոնն այդ կը
փաստէ արդէն:

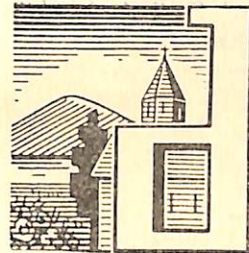
Նոյնիսկ, ի՞նչ հարկ վաւերացնել ՆՈՐԳԻՐը
Փոքր Հայաստանին՝ զոր Կիլիկեցին թարգմանեց, զոր
հայ արքաներ ու թագուհիներ վաւերացուցին իբր
Ոսանիկ, զոր Մեծ Կիլիկեցին կոկեց, բիւրեղեց,
գեղեցկացուց՝ և որ է Հայ վերածնած լեզուն,
յսակագոյն լեզուն....:

Լ Ո Յ Ս

Ն Ո Ր Գ Ի Ր

Ա

ԻՐ ՊԱՅԼ * կը սիրէր կարգալ,
մտածել, գրել:

Իր ծնողները զինք կը յորդորէին որ մասնակցէր
իրենց ընկերութեան, մօտենար հիւրերուն,
զուարճանար: Բայց Ժիր չէր ուզեր բերկրիլ: Ունէր բիւր
ցաւեր: Ինչո՞ւ վատնէր իր սուղ ժամերը զորս կրնար
օգտագործել: Կ'ուզէր օգնել իր բարձր ազգին, կ'ուզէր
նուիրուիլ իր ցաւատանջ ազգին ու լուսաւորել իր
ապագան:

Այն օրերուն, հիւրեր եկան ամէն իրիկուն: Ժիր
համբերեց, բայց, տաժանելիօրէն: Զի չկրցաւ ոչ

* Մին մեր արքայազարմ յասուկ անուճճեհն:

կարգալ, ոչ մտածել, ոչ գրել: Սակայն, կար աւելի տաժանելին: Զինք ստիպեցին, անդադար, որ ընէր ձեւակերպութիւն հիւրերուն: Ինչ որ զինք տանջեց: Ինք, անկեղծ մինչև իր հոգին, չէր ուզեր կեղծել: Ամբողջ իր էութիւնը կը սարսուար կեղծիքէն...:

Ահա, այս միակ իրողութեամբ կ'օտարանար, ամէն օր աւելի, իր շրջանակին, ու դժբաղդաբար նաև՝ իր ընտանիքին:

Բայց, ի՞նչ հոգ...: Ան պիտի պայքարէր այս ուղղութեամբ: Կ'ուզէր ապրիլ իբր օտար, բայց անկեղծ ու ազատ: Չէ՞ր ծնած ազատ...: Թող մէն մին ընտրէր իր ուղին: Ան չէր ուզեր դրժել իր անձին, բնութեան, էութեան...: Կ'ուզէր հեռանալ չարէն, կեղծիքէն: Կ'ուզէր հետապնդել միայն բարին...:

Գին ՇԱՆԹ * կը սիրուէր բոլոր Կիլիկեցիներէն: Հեզ, անկեղծ, ազգասէր՝ կը նուիրուէր իր ազգին: Գեղարուեստասէր՝ ի ծնէ, կը գուրգուրար Հայ Մշակոյթին, որուն կը սատարէր նիւթապէս թէ բարոյապէս, ամէն առթիւ:

Ամէն օր, իր օրական գործէն կ'անցնէր մանկապարտէզ, ապա կ'այցելէր վարժարան, կը հետաքրքրուէր միշտ ազգային կրթութեամբ: Երբեք չէր բացակայեր դասընթացքներէն, քննութիւններէն, ներկայացումներէն: Կը սիրէր փոքրերը, սրտանց, որոնց կ'ընէր մեծ ուշադրութիւն: Վերջապէս, երկար ուսումնասիրութեամբ գտաւ լաւագոյն դրութիւնը

* ՆՈՐԳԻՐ ունի պատմական դեր նաեւ այն տեսակեանքէն, սկսած իր դիւցազնէն՝ բոլոր անձերը կը կրեն զուտ Հայ յատուկ անուններ, բոլոր բնօր, բոլոր միավանկ, մականուններն իսկ, ներկայացնող ազնուականագոյն յատուկ անունները Հայ ցեղին, Կիլիկեան քէ Հայաստանեան:

մանկավարժական, զոր կիրարկեց ամենամեծ յաջողութեամբ :

Այնուհետեւ, բոլոր մանկավարժները զինք յարգեցին : Դիմեցին իրեն՝ երբ ունեցան ուէ անլոյծ հարց :

Երբ Շանթ կեդրոնացուց ամբողջ իր ուշն ազգային կրթութեան՝ տեսաւ թէ, վարժարանը չունէր գովելի վիճակ : Տգէտ ուսուցիչներ հոն կը դասաւանդէին : Արդէն ամէն ոք անյոյս այս մասին, չէր սպասեր ոչ մէկ բարելաւում, ո՛ւէ դարման : Բայց, երբ ամէն ոք տեսաւ այն մեծ արգիւնքը զոր ունեցաւ մանկապարտէզը շնորհիւ Շանթի՝ իրեն դարձուց իր ակնարկը, յուսալից : Ու Շանթ չզլացաւ ոչ մէկ օգնութիւն, օգնեց ամէն հանգանակութեան, հանգանակեց ամէն կրթական ձեռնարկին :

Հին վարժարանը փլաւ, մոռցուեցաւ :

Նորը ծնաւ հինէն՝ ծաղկեցաւ :

Այն ատեն, Տեսուչն առաջարկեց Շանթի, որ պատուազահէր մրցանակահանդէսին : Շանթ մերժեց իր առաջարկը : Տեսուչը զարմացաւ : Շանթ արդարացուց իր մերժումը, հաստատելէն թէ՝ մրցանակահանգէսը կը փնտսէ վարժարանին, ուր կը պահանջուի գիտակից ջանք միայն : Ու լրջօրէն ծանրացաւ իր տեսակէտին : Տեսուչն ընդունեց առաջարկը, ու վճռեց զայն գործադրել : Շանթ սեղմեց իր ձեռքը՝ ու բերկրազին, փութաց մանկապարտէզ :

Այնուհետեւ, նուիրուեցաւ մանկապարտէզին : Ամէն ամիս, հոն կը բաժնէր զանազան նուէրներ յաջող փոքրերուն, վերապահելէն գեղեցկագոյնը լոկ առաջինին :

Հոն կային ուշիմ, կայտառ փոքրեր, նաեւ երկու սրամիտներ, Ժիր Պայլ ու Պերճ Հայկ, որ միշտ ուշադիր, չէին կրկներ ուէ դաս : Շանթ զիրենք սիրեց,

հակառակ որ չէին ոչ առաջին, ոչ երկրորդ : Բայց սիրեց ամենէն աւելի ա՛յն որ՝ կը կրէր աղքատիկ զգեստներ : Ու զինք յանձնարարեց ուսուցչին, ըսելէն . «Շատ սիրեցի սա եղակի տղան, Ժիր Պայլ, որ ունի անլուր ձիրքեր : Զինք կը յանձնեմ ձեր ուշադրութեան» : Նոյնպէս իրեն յանձնարարեց միւսը, Պերճ Հայկ, հարուստ ու զուարթ տղան :

Շանթ կ'օգնէր նաեւ որբերուն, աղքատներուն, անկարողներուն : Իրենց կը բաժնէր հագուստեղէն ամէն ամիս, զիրենք կը տեղաւորէր ձրիօրէն այս կամ այն հաստատութեան, կ'արձանագրէր իրենց փոքրերը մանկապարտէզին թէ վարժարանին՝ որպէսզի նոր սերունդը կրթուէր ու ստանար ազգային դաստիարակութիւն :

Վերջապէս, 30 Յունիսը հասաւ :

Աս բերաւ անթուելի ցնծութիւն փոքրերուն : Այն օր, մանկական բեմը կը փայլէր : Շքեղ ծառը կը տարածէր իր շուրջ իր դալար ճիւղերը, որոնք կը գրկէին սիրուն նուէրներ գոյնզգոյն : Հայ դրօշը կը ծփար, կը ցնծար վերեւ : Իսկ հայ դրօշակը կը ծածանէր ամէն դիւ : Ու նկարներ, նկարիկներ, արձաններ, արձանիկներ, կիսանդրիներ, փորագրութիւններ, մէն մին իր յատուկ տեղին, ըստ ճաշակի՝ կու տային անուշ հմայք ամբողջ մանկապարտէզին, զայն դարձնելէն ամենէն յարգին, ամենէն հրաշալին մանկական կրթարաններուն :

Երբ պաշտօնական պահը մօտեցաւ, բոլոր ուսուցիչները դարձան Շանթի՝ որ կ'ուղղուէր իր աթոռին :

Հազիւ նստած, Շանթ նայեցաւ կարգատետրին, հանգստացաւ :

Սրահն էր լի հանդիսականներէ, մինչև բակ: Հոն կը տիրէր անլուր զուարթութիւն ու կեանք:

Այսպէս, առաջին անգամ բոլոր ներկաները տեսան ու լսեցին, մեծ յուզմամբ, երկսեռ պարերը, պարերգները, տրամն ու զաւեշտը՝ ա՛յնքան լաւ ներկայացուած քնքուշ փոքրերէն:

Ահա, ամէն ոք ուշագիր՝ սեւեռեց իր ակնարկը Շանթի:

Շանթ ելաւ ոտքի՝ ու, ստիպուեցաւ սպասել որ դադրէին ծափերը. որ կը սաստկանային դեռ աւելի: Վերջապէս, պատուիրեց լռութիւն. իսկոյն ամէն ծափ լռեց, ուէ շուկ չմնաց:

Այն ատեն հնչեց անունը Ժիր Պալի՝ իբր առաջին՝ և, կենդանացաւ մանկապարտէզը, ծափեր տեղացին, փոքր Ժիր բարձրացաւ բեմին, յառաջացաւ, համբուրեց աջը Շանթի, որ զինք համբուրեց անկեղծօրէն իր ճակտէն, ու, իրեն պարգեւեց գեղեցկագոյն ընծան:

Ծափահարութիւնը չէր դադրած տակաւին երբ հնչեց անունը Պերճ Հայկի՝ իբր երկրորդ՝ և, ծափերը սաստկացան, Պերճ բարձրացաւ բեմին, յառաջացաւ, համբուրեց աջը Շանթի, որ զինք համբուրեց անկեղծօրէն իր ճակտէն, ու, իրեն պարգեւեց երկրորդ գեղեցիկ ընծան:

Հնչեց անունը երրորդին, չորրորդին, հինգերորդին, և կարգաւ բոլորին՝ ու մէն մի փոքր ստացաւ իր սիրուն ընծան:

Այսպէս, մրցանակները վարձատրեցին ջանքերը փոքրերուն, բոլուն ծափահարութեամբ: Իսկ ծնողները հարուստ թէ աղքատ, զգացին այդ պահուն թէ հոն կը գտնուէր մին՝ որուն կը պարտէին մեծ յարգանք. և որ էր միջնակարգ պաշտպանն ու հոգածուն իրենց փոքրերուն:

Հանդէսը տեւեց մինչև վերջ եռանդագին, ու վերջացաւ բոլուն ծափահարութեամբ:

Այն ատեն Գին Շանթ ելաւ, ու, մաղթեց յաջողութիւն բոլո՛ր հայերուն:

Բոլոր ներկաները հիացան իր վեհ արտայայտութեան:

Ամէն ոք գոհ, զուարթ, բերկրագին՝ մեկնեցաւ հետզհետէ այս ցանկալի վայրէն:

137054

Ամբողջ տեւողութեան հանդէսին՝ Ժիր հրճուեցաւ,
ու, մէկ անուշ գաղափար զինք հմայեց :

Հազիւ դարձած տուն, իր հրճուանքն անհետացաւ :
Բայց միւս կողմէ, իր անուշ գաղափարն ուժովցաւ,
զօրացաւ, հսկայացաւ : Ժիր հասաւ բերկրագին այն
եզրակացութեան՝ թէ Գին Շանթ զինք կը սիրէր :

Եւ, ահա, յաջորդ օրն իսկ, դեռ այգին, ան գնաց
Շանթի, իրեն յայտնեց իր բուռն սէրը, մանկական
անուշութեամբ : Շանթ յուզուեցաւ այս անկեղծ տե-
սարանէն : Զինք համբուրեց այս անգամ, չա՛տ սրտա-
գին : Ու իրեն տուաւ մէկ անգին նուէր :

Այնուհետեւ, ամէն կիրակի, Ժիր կ'երթար միշտ
իրեն : Շանթ կ'ապշէր իր սրամտութեան : Զինք կը
գտնէր չափազանց փոքր, բաղդատմամբ իր ընկերնե-
րուն : Ու միշտ իրեն կը գնէր, քաղցրեղէն կամ
զանազան նուէրներ :

Արձակուրդն անցաւ :

Փոքրերը վրդովեցան՝ թէ պիտի հագնէին նորէն
իրենց կարմիրը, ամէ՛ն առտու, ամէ՛ն առտու :

Իսկ մեծերը կ'երեւակայէին՝ թէ պիտի քրտնէին իրենց դասերէն այս տարի :

Ժիր սկսաւ բերկրագին իր առաջին տարին : Կը սերտէր իր դասերը, նոյնիսկ զբօսանքին :

Այսպէս, զբաղած անդադար, չմոռցաւ տեսնել Շանթ : Կը հանդիպէր իրեն ամէն առտու, զինք կը բարեւէր աւելի՛ հրճուագին քան երբոր, դեռ փոքր, կը ստանար իրմէ զանազան նուէրներ : Արդ կը տեսնէր թէ, Գին իրեն կը ժպտէր յոյժ մտերմօրէն, չա՛տ քաղցրօրէն :

Յաջորդ տարին, Ժիր բացակայեցաւ իր դասերէն, ամբողջ մէկ ամիս՝ աւիամա* : Սաստիկ ցաւեցաւ թէ չէր կրցած օգտագործել ահագին ատեն : Բայց, հազիւ ազատած զինք կաշկանդող արգելքէն, ցուցուց այնպիսի՛ ջանասիրութիւն՝ որ զարմացուց ոչ միայն իր

* ՆՈՐԳԻՐ կը յապաւե բոլոր «յ» գրերը որ չեն հնչուիր, համաձայն այն փերականական օրէնքին՝ բոս ոբուն «Բոլոր Հայ տառերը պարտին հնչուիլ» : Օրինակ, պարսից գրել մաfrorkն ու յսակօրէն «կա», «տղա», «կամա», «ակամա», «քահանա», «աներկբա»՝ առանց «յ»ի՝ որ չի հնչուիր, քանի որ չենք արձայաններ «կայ'...», «տղայ'...», «կամայ'...», «ակամայ'...», «քահանայ'...», «աներկբայ'...» : Իսկ երբ կը գրենք բնականօրէն «նոյ», «Հայ», «բայ», «նայ», «վայ», «մակբայ»՝ պարսից հնչել «յ»ն՝ զոր գրեցինք, եւ ո՛չ քե արձայանել կոթօրէն «նո'...», «Հա'...», «բա'...», «նա'...», «վա'...», «մակբա'...» : Արդեւ, նոր գրողներ իւրացուցին այս Մեսրոպեան հիմնական օրէնքը՝ ինչպէս Լեւոն Շանթ, իբր լեզուական մաքրութիւն թէ յատակութիւն :

Լ Ո Յ Ս

ընկերներն այլ՝ նոյնիսկ իր ուսուցիչները : Ու, քիչ ատենէն, յառաջդիմեց ա՛յն աստիճան որ անցաւ յաջորդ դասարանին :

Վերջնիւ թիր տարին Ժիր ունեցաւ իր նոր ընկերը, Վարդ Կայծ : Այս Տարսնցի պատանին կու գար Ատանա, հետեւելու արդի դաստիարակութեան : Բայց հազիւ հասած, չկրցաւ արձանագրուիլ առաջին դասարանին, ու վճռեց վերադառնալ : Իր աղքատ ծնողները հազիւ կրնային զինք պահել Ատանա՝ մէկ տարի : Խնչ կրնար ընել ուրեմն : Յուսահատ, գնաց բարեւել վերջին անգամ իր նոր ընկերը, Ժիր Պայլ :

Կը ցաւէր թէ պիտի բաժնուէր իրմէ : Զի չէր մոռցած դեռ իր սիրալիր օգնութիւնը՝ երբ հասաւ վարժարան, առաջին օրն իսկ... : Զէր մոռցած իր ջերմ սէրն ու անկեղծ հոգին... :

Երբ Ժիր տեսաւ իր ընկերն անյոյս՝ տրտմեցաւ : Զուգեց որ մեկնի : Վճռեց ընել իր կարելին : Զինք տարաւ Շանթի, յուսադրուած իր անուշ գաղափարէն : Պարզեց իր պարագան... : Վերջապէս, յարեց տրտմօրէն. «Արդ կը յանձնեմ Զեր ուշադրութեան՝ Պ. Շանթ, այս ուշիմ պատանին...» :

Շանթ յուզուած իր բարձր նկարագրէն՝ գովեց անբիծ վեհանձնութիւնը Ժիրի : Ապա քաջալերեց Վարդ ու ըսաւ. «Զէ կարելի որ քեզ արձանագրեն արդի առաջինին : Բայց պիտի գրեմ ծնողներուդ որ քեզ յանձնեն իմ հոգածութեան՝ երկրորդ տարին» :

Այս կարգադրութիւնն իրար կապեց անքակտելիօրէն զոյգ սրտեր : Ժիր ու Վարդ եղան միշտ անբաժան : Իրենց սէրն էր ջինջ՝ ինչպէս չափիւղան :

Այնուհետեւ, ամէն ալգին, Ժիր ու Վարդ կը բարեւէին ժպտագին Գին Շանթ :

Վերջապէս հասաւ արձակուրդը, որ տուաւ ոյժ, կազդոյր ու զօրութիւն բոլոր աշակերտներուն:

Հասաւ վերջին տարին: Ամէ՛ն աշակերտ ջանաց ընել իր կարելին:

Գոհ, նոյնիսկ իր առաջին դասերուն, Տեսուչը գովեց բոլուն եռանդը բոլորին: Լուրջ ու փորձառու՝ կրթեց, ամրացուց, ազնուացուց, դաստիարակեց այդ մատղաշ մտքերը, որոնցմէ շատեր պիտի մշակէին իրենց մասնաճիւղը, յաջորդ տարիներուն, իսկ միւսները պիտի մտնէին, իսկոյն, գործնական պայքարին: Ասի եղաւ տաք, բեղուն, իրական, արդիւնալից տարին:

Ժիր եղաւ առաջին՝ ինչպէս միշտ: Իր սրամտութիւնն ապշեցուց բոլոր պաշտօնական քննիչները: Անոնք ըսին թէ Ժիր Պայլ ունէր եզակի միտք: Իսկ իր ուսուցիչներն արմնցան ու ըսին, թէ Ժիր էր իրապէս Ժիր, ունէր անլուր ձիրքեր: Տեսուչն իսկ հիացաւ իր մտային կարողութեան: Զինք գովեց պաշտօնապէս ու յայտարարեց՝ թէ Ժիր Պայլ էր փայլուն ապագան իր ազգին...:

Հազիւ չըջանաւարտ՝ Ժիր փայլեցաւ ամենուր: Ու, սիրուեցաւ բոլոր բարեկամներէն, ծանօթներէն թէ ժողովուրդէն, որուն գրաւեց ամբողջ ուշը, ու զարմացուց երիտասարդ ընտրանին:

Այս յաջողութիւնն իրեն կու գար անկից՝ որ կը գերազանցէր ոչ միայն իր դասնիկները, այլև բոլոր իր ընկերները, ամէն տեսակէտէն: Միթէ, չէ՞ր եղած առաջինն իր դասարանին, ամէն տարի, առանց բացառութեան, նոյնիսկ վերջին տարին, պաշտօնական քննութիւններուն, հակառակ իր դեռահաս տարիքին:

Այսպէս, Ժիր փայլեցաւ ամենուր: Բայց, հետզհետէ, նուազեցաւ իր փայլը, զի հին սերունդը... կ'ընդդիմանար նորին: Արդի մտքերը չէին հակասեր անշուշտ հիններուն, զորս կ'ուզէին առաջնորդել. բայց ասոնք, տողորուն պահպանողական մտայնութեամբ՝ չէին ուզեր իրենց հետեւիլ: Նոր սերունդը կ'արդիանար, կ'առաջդիմէր միշտ, անդարձօրէն կ'արդիանար: Հետեւաբար, երբ հին սերունդը չկրցաւ միանալ նորին, հետեւիլ իր քայլերուն՝ ընդդիմացաւ իր առաջ-

դիմութեան, ուրկից ծնաւ պայքարը...: Այսպէս, նոր սերունդը չկրցաւ զինք առաջնորդել, ուստի ուղեց զինք լուսաւորել՝ ընդդիմացաւ իր տգիտութեան՝ անդադար...:

Սակայն, ժիւր միայն պայքարեցաւ անվերջ: Սկզբէն, ջանաց համեմել գաղափարները հին սերունդին, զինք ազնուացնել: Բայց, հանդիպեցաւ այնպիսի դժուարութեան՝ որ զինք շուարեցուց: Ժիր չընկրկեցաւ: Դիմագրեց քաջաբար տգէտ ընկերութեան՝ որ կ'ուզէր ձուլել ամէն ոյժ որ կ'արդիւնար...: Պրկած ամբողջ իր ուժը, պայքարեցաւ անընդհատ: Նոյնիսկ, երբ տեսաւ թէ չէր հասեր ուէէ արդիւնքի՝ կրկնեց իր ճիգերը, չքաշուեցաւ իր նպատակէն: Բայց, նորէն տեսաւ թէ, չկար ուէէ զգալի արդիւնք: Ինչ որ զինք ցաւցուց: Ժիր չյուսահատեցաւ դարձեալ: Անպայման՝ կ'ուզէր հասնիլ իր բարձր նպատակին: Համոզուած՝ թէ իր իրազործումը կը պահանջէ լուրջ ճիգեր, կը մաքառէր վեհօրէն, վեհանձնօրէն, անձնուիրաբար՝ բայց ի զուր...:

Հակառակ իր պայքարին՝ տգէտները փարեցան աւելի եւս իրենց ունակութեան: Կը մտածէին միայն իրենց ճաշը, հագուստը, արդուզարդը: Ժիր կը ջանար՝ յարմար առթիւ, զիրենք կրթել վարպետօրէն: Միշտ չէր պայքարեր այս ուղղութեամբ, որպէսզի իր գիտումը չնշարուէր: Երբեմն, կ'ունենար հիանալի յաջողութիւն: Բայց այս չէր տեսեր իրենց հեռաւորութիւնը չէր հանդուրժեր իր վեհ նկարագրին: Իրենց միտքը չէր ձգտեր բնաւ վսեմ գաղափարներու, այլ կ'ընդգրկէր լոկ նիւթապաշտ տեսութիւններ: Իրենց սիրտը չէր բացուեր բնաւ ազնուական զգացումներու, այլ կը հեշտանար լոկ սին հաճոյքներէն:

Երբ իրենց գռեհիկ պատմութեանը կը սկսէին՝ Ժիր կը սկսէր յուսահատիլ: Կը զգուէր իր շրջանակէն: Այն շրջանակէն՝ որ կը թուէր ըլլալ արատն իր ազգին:

Ահա՛ ինչպէս Ժիր կ'օտարանար, ամէն օր աւելի, իր շրջանակին, ու դժբաղդաբար նաեւ՝ իր ընտանիքին:

Ու քանի որ ինք չէր մասնակցեր այդ ընկերութեան, կը հեռանար իրմէ հետզհետէ, մտածելէն թէ, իր անարատ վարքը կրնար արատիլ այդ գռեհիկ մթնոլորտէն: Արդէն, ոչ ոք զինք կը փնտռէր, այլևս, քանի որ ինք կը բացակայէր միշտ ընկերութենէն: Իսկ երբ հոն ներկայանար, դիպուածաւ, ամէն ոք կը կենար լուռ, անհամարձակ: Ստէպ, ուէէ աննշան նիւթ կը յանգէր բուռն վէճի: Ու վէճը կը սաստկանար, իրենց իւրաքանչիւր բառին...:

Համակ դժգոհ, Ժիր ուղեց փնտռել ուրիշ ընկերութիւն: Բայց, կրնա՞ր հակառակիլ իր հօր՝ դեռ անչափահաս: Ապա, ո՞վ պիտի գնահատեր իր ձիրքերը...: Պիտի դառնար կօշկակար՝ ակամա: «Իր ձիրքերը չեն տար ո՛չ հաց, ո՛չ պանիր»: Այսպէս կը մտածէր իր շրջանակը, ինչպէս նաեւ իր հայրը: Ուստի, անպայման, Ժիր պիտի դառնար կօշկակար, հակառակ որ կրնար այլուր, չնորհիւ իր ձիրքերուն, շահիլ, յառաջդիմիլ, ու միանգամայն՝ իրազործել իր փայլուն ապագան:

Ափսո՞ս որ... Ժիր էր փոքր, տակաւին: Իր մեծ եղբայրը, նոյնիսկ չափահաս՝ եղաւ կօշկակար դեռ աշակերտ: Ինք, իր կրտսերը, դեռ անչափահաս՝ ինչպէս կրնար շեղիլ հայրական ծրագրէն: Վաղ թէ ուշ, պիտի դար այս ուղղութեան:

Ժիր ստիպուեցաւ, վերջապէս, հնազանդիւ իր հօր: Եղաւ կօշկակար, իր մատղաշ տարիքին: Ու ամէն օր, մինչ շատերն իր ընկերներէն կ'երթային բերկրագին համալսարան զանազան երկիրներ՝ Ժիր կ'երթար տրտմագին կօշկանոց՝ ու հոն կը բանէր չարաչար...:

Ամէն առտու, ինչպէս իր մեծ եղբայրը Վարժ, Ժիր կը հետեւէր իր հօր, ու անոնք կ'երթային կօշկանոց, անձայն:

Իրիկուան, անոնք կը դառնային շատ ուշ երբեմն, յոգնած, պարտասած: Այն օրերն էին անտանելի: Սրտնեղած՝ Ժիր չէր կրնար քնանալ: Գիշերը կ'երկարէր կարծես: Ժիր կ'ուզէր մոռնալ ամէն ինչ, քնանալ անդորր, անկսկիւ, բայց ի զուր...: Ինչպէս համբերէր, երբ չէր ազատ ուէ ժամ: Ինչպէս անդորրէր երբ զինք չձգէին որ իրաւորձէր իր ձիրքերը՝ նոյնիսկ յոգնած չարաչար: Այսպէս, հազիւ կրնար քնանալ անձկագին, մօտ այգին:

Իսկ, միշտ կը հրճուէր ներքնապէս, երբ, բացառաբար, կը դառնային տուն՝ շատ շուտ: Այս օրերն էին հաճելի: Իրեն կու տային ոյժ ու կեանք: Ժիր կ'առանձնանար, կը կարգար, կը գրէր:

Բայց ափսոս... հազիւ կէս ժամ: Կու գային զինք ընդհատել իր սիրելի զբաղումէն: Ինչ չարիք, ինչ անարդարութիւն...:

Ժիր կը համբերէր . բայց չէր ներեր այս անարդար ընթացքն իրեններուն : Կը զայրանար ներքնապէս : Ինչո՞ւ վատնէր իր սուղ ժամերը զորս կրնար օգտագործել . . . : Կ'ուզէր զանոնք նուիրագործել իր ազգին :

«Ո՛հ . . ի՛նչ մեծ ցաւ , կ'ըսէր ինքնիւրեն , երբ չէ կարելի ինքզինք յայտնել ոչ մէկուն . . . » : Ու կը տանջուէր այսպէս , ներքնապէս :

2

Շաբաթ օրը կու տար մեծ բերկրանք Բարդ Պայլի :

Զի կը շահէր այդ օր , աւելի քան ուրիշ օրեր , ապա , իրիկունը , կը դառնար տուն շատ շուտ , կ'ընդունէր իր սիրելի հիւրերը , ու կ'անցնէր հաճելի ժամեր : Այդ օր , Տորքերը պիտի գային անպատճառ : Եւ , ամէն անգամ պիտի մեկնէին շատ ուշ : Զի՝ կ'ազդուէին Բարդէ , որուն մեծ բերկրանքը զիրենք կը հրճուեցնէր : Միմիայն՝ Ժիր չէր մասնակցեր այս մեծ բերկրանքին . . . :

Շաբաթը հասաւ . . . :

Ժիր զգաց թէ պիտի կորսնցնէր դարձեալ իր թանկ ժամերը , ու կը տանջուէր այն մտածումէն թէ , պիտի ստիպուէր հիւրասիրել այն տեսակ անձեր զորս չէր սիրեր :

Բայց , ահա , այս իրիկուն , առանձնացաւ իր սենեակին , ու սկսաւ գրել :

Սակայն հազիւ սկսած՝ Բարդ հասաւ տիրաբար ու պոռթկաց սպառնազին .

— Տխմա՛ր*... չխորհեցա՞ր որ Տորքերը պիտի յաճախեն: Խելագա՛ր... խօսքերս խաղալի՞ք են: Ամէն օր գրել, խորհիլ, խոկալ՝ ո՞ւր պիտի վախճանի այս խնդիրը՝ վերցո՛ւր, թէ ոչ կը խայտառակեմ քեզ...:

Անձայն, ժիր գոցեց իր տետրն ու ելաւ: Զայն դրաւ ներքեւ իր բարձին, իր միակ ապահով տեղը:

Քիչ վերջ, Տորքերն երեւցան: Բարդ զիրենք առաջնորդեց հիւրասենեակ, ուր, Տիկ. Սէր, Օր. Նուշ ու Պ. Վարժ զիրենք հիւրնկալեցին:

Հազիւ նստած, Բարդ սկսաւ.

— Կը խորհիմ որ, Պ. Վին Տորք, այսօր խիստ ուշ յաճախեցիք:

— Ոչ այնքան, Պ. Բարդ, ըսաւ Պ. Տորք մտերմաբար, բայց ի՞նչպէս էք նայինք:

— Խիստ ու խիստ ուրախ եղանք ձեզ տեսնելով, դո՞ւք ինչպէս էք Տիկին Հուր:

— Փառք Տիրոջ՝ ըսաւ Տիկ. Տորք, իսկ դո՞ւք Պ. Բարդ:

— Խորին շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ, խորապէս ուրախացանք ձեր այցելութենէն, դո՞ւք ինչպէս էք նայինք Օրիորդ Նուշ:

— Շատ լաւ, շնորհակալութիւն: Ի՞նչպէս գտաք տաքն այսօր, Պ. Բարդ:

— Կը խորհիմ որ, աշխարհ ասանկ խիստ տաք չէր ըրած:

— Իրա՛ւ, հաստատեց Օր. Յուշ Պայլ:

* Բարդ ունի իր ուրոյն բարբառը՝ սերած բուրբ բիւրս ոնեւեւ, ու պարփակող ա՛նպայման երեւ «խ» երգչակէս վերջակէս:

Լ Ո Յ Ս

— Արդէն, աղջիկս, աւելցուց Տիկ. Սէր, այդ պատճառաւ է որ...

— Իսկ մենք, զինք ընդմիջեց Տիկ. Հուր հպարտաբար, հակառակ տաքին՝ շինեցինք փառաւոր «քէօֆթէ» այս կէսօր:

— Իրա՛ւ մայր, ըսաւ Օր. Նուշ, ա՛յնքան նեղուեցա տաքէն որ հազիւ մարսեցի «քէօֆթէ»:

— Ի՞նչ զուգադիպութիւն, յարեց Տիկ. Սէր, մենք ալ շինեցինք «քէօֆթէ» կէսօրին: Ես ծեծեցի միսը, չարաչար յոգնեցա բայց՝ «քէօֆթէ» եղաւ շա՛տ հիանալի:

— Կը խորհիմ սակայն որ՝ Սէր, խնդիրը հոտ չի վախճանի: Նախ՝ գլխաւոր պատճառ՝ առած միսս արիւնաշաղախ էր, վերջը՝ «քէօֆթէ» խաղաղած ըլլալուն համար էր որ՝ ախորժակով կ'ուտուէր: Վերջապէս, իմ առած խոշոր խնձորներս ալ վրան՝ իբր աղանդեր՝ խի՛ստ հրաշալի գնաց...:

— Իսկ մեր տանձերը... բացագանչեց Տիկ. Հուր, քա չըսե՛ս: Ամէն մէկը կը կշռէր մէ՛կ քաշ...:

Ժիր գիտէր արդէն, թէ այս ընկերութիւնը կը հեշտանար լոկ սնապարծ հաճոյքներէն: Այսուհանդերձ, երբ լսեց ցած իրականութիւնը՝ սոսկաց: Ուզեց նոյն-իսկ հեռանալ այդ սենեակէն: Ու, յարմար առթիւ, առանձնացաւ իր սենեակին, անշուշտ, մօտեցաւ իր փոքր գրասեղանին զոր ինք էր շինած, ուր մնաց թէև առանց լոյսի, բայց գոհ:

Շատ ուշ միայն մտաւ հիւրասենեակ, երբ Տորքերը պիտի մեկնէին:

Ու երբ մեկնեցան, ժիր ազատեցաւ իր տանջէն: Բայց, հազիւ մտած անկողին՝ լսեց տրտմաբար երեք բուռն հարուածները ժամացոյցին, որ կ'իմացնէին թէ այդը կը մերձենար...:

Այսպէս կ'անցնէին օրեր, շաբաթներ, ամիսներ, ու ժիր կուտար ոյժ իր կամքին, որպէսզի կարենար յաղթել այն արգելքներուն որ կ'ուշացնէին իրագործումն իր նուիրական նպատակին:

Իրաւ, որչափ ինք մեծնար՝ այնչափ իր գիրքը կը դժուարանար: Արգելքները կը բազմանային ա'յն աստիճան որ զինք կը վհատեցնէին: Կղզիացած բարոյապէս ու մտաւորապէս՝ իր միտքը կը մնար մեղկ, չէր ծաղկեր: Իր ձիրքերը կը նմանէին այն կոկոններուն որ, զրկուած արեւէն, կ'ապրին դողահար:

Բայց, ժիր չէր յուսահատած: Կը յիշէր դեռ բառառ բառ այն յորդորը զոր տեսուչը տուաւ վերջին տարին, բոլոր աշակերտներուն. «Ահա, այս դասով կ'աւարտի ծրագիրը վարժարանին: Մօտ ատենէն, յետ պաշտօնական քննութիւններէն, պիտի ըլլաք շրջանաւարտ: Այսուհանդերձ մի' մոռնաք թէ, ձեր ուսումն է թերի, թէ կան ձեր մէջ թաքուն ձիրքեր որ պիտի յայտնուին ու զօրանան: Գիտցէք թէ, մի'շտ, ով կը ջանա կը փայլի՝ իսկ ով չի ջանար կը

Ժանգոտի...: Ջանացե՛ք ուստի որ ձեր վարժարանական կեանքը ծաղկի ձեր գործնական կեանքով՝ ու պիտի յաջողիք, հասնիք ձեր նպատակին, կերտէք ձեր ապագան...»:

Այս յորդորը կը ներկայանար իր մտքին, դառնօրէն: Ժիր կ'երկրւոյն թէ, հակառակ ամբողջ իր կամքին, տանջանքին ու չարչարանքին՝ իր նուիրական նպատակը պիտի մարէր հո՛ւն ուր կ'ապրէր, զի, իր շրջանակը չէր հանդուրժէր ունէ յառաջդիմութեան:

Իր ընկերներէն անոնք որ չէին կրցած մշակել իրենց մասնաճիւղը՝ ունէին սակայն ազատ ժամեր, ամէն դիւրութիւն շարունակելու իրենց ուսումը, ու կրնային անցնել ազատօրէն իրենց կիրակին: Բայց թերեւս չկար ո՛չ մին իրենցմէ, որ, ջանաւ իրագործել սա վերջին յորդորն իր տեսչին. «Ջանացե՛ք ուստի որ ձեր վարժարանական կեանքը ծաղկի ձեր գործնական կեանքով՝ ու պիտի յաջողիք, հասնիք ձեր նպատակին, կերտէք ձեր ապագան...»:

Ձուրկ ամէն միջոցէ, ամէն նեցուկէ, ամէն դիւրութենէ՝ Ժիր կը հետեւէր դարձեալ այս յորդորին, անձնուիրաբար: Գիտէր, հաստատօրէն, թէ անպայքար կեանքը կը մնա հէք, միջակ, անպտուղ...: Կ'ատէր այդ աննպատակ կեանքը, որ չի բարձրանար վեհութեան, որ կը ծառայէ լոկ եսին, ցած եսին...: Կ'ատէր նաև նոյնքան բոլո՛ր անոնք որ կը ձգտին այդ կեանքին, այդ եսամոլ, անասնական կեանքին...: Ու, գոտեպնդուած վեհ յորդորէն իր տեսչին՝ կը դիմադրէր առանձին այն սոսկալի արգելքներուն՝ որ կ'ուշացնէին իրագործումն իր նուիրական նպատակին: Այսուհանդերձ, թէև յամբօրէն, իր լուռ ջանքերը կը մօտենային իրենց լրումին, ի գին ամէն զոհողութեան...:

Ահա, հո՛ւն էր վսեմ արժանիքն իր ձիրքերուն:

Ամէն կիրակի, արեւծագին, Ժիր կ'երթար եկեղեցի, աղօթելու:

Իր դարձին, կը տեսնէր շատերն իր ընկերներէն, որ կը կապուէին աւելի եւս իրեն: Ձինք կը սիրէին ա՛յն աստիճան որ, չէին ուզեր բաժնուիլ իրմէ: Ձինք կը հրաւիրէին, ամէն օր, իրենց հաւաքոյթին: Բայց, ափսո՛ս, Ժիր չունէր ազատ ատեն, ամէն օր: Միայն կիրակի առտուն, կը փութար միանալ իրենց, զուարթօրէն: Այդ պահն էր ամենէն հաճելին իր հէք կեանքին: Այդ պահը միայն զինք կ'ազատէր իր կղզիացումէն, իր գուհիկ մթնոլորտէն: Ու կը մոռնար գէթ մէկ վայրկեան իր ներքին ցաւերը, զորս կը վստահէր միայն իր ընկերներուն: Անոնք զինք կը սփոփէին, զինք կը յուսադրէին որ ժամանակը պիտի բուժէր իր ցաւերը, պիտի վարձատրէր իր ջանքերը, պիտի պսակէր իր ապագան...:

Քաջալերուած՝ Ժիր ջանաց կազմակերպել իր ընկերները: Ձիրենք համոզեց թէ, կրնային օգտագործել իրենց ժամերը: Ապա, իրենց ներկայացուց իր գրական ծրագիրը զոր անոնք վաւերացուցին: Ու

ծնաւ այսպէս «Յառաջ» միութիւնը, չնորհիւ իր գովելի ջանքերուն:

Պերճ Հայկ տրամադրեց իր գրասենեակը նորածին «Յառաջ»ի: Բոլոր անդամները միութեան հոն կու գային յարատեւօրէն, բացի իր հէք հիմնադրէն, որ չէր կրնար պրծիլ շատ անգամներ, հայրական հսկողութենէն:

Մէն մին հոն կը բերէր իր երկը, զոր միւսերը կը քննադատէին: Անոնք կ'ուսուցնասիրէին Գրաբարը, ոսկեղէն լեզուն, կը դարձնէին ոճը Նորգրին, զայն կ'անուշէին, զայն կ'ազնուացնէին ու կը ձգտէին միշտ իտէալ յստակութեան...: Մերթ կը կերտէին նոր ոճ, նոր բառեր, կ'իւրացնէին ինքնատիպ ձև, մերթ կը ջնջէին մէկ ածական, կը սրբագրէին վրիպակներ, մերթ կ'անդադառնային ուղղագրական թէ գեղեցկագիտական հարցերուն՝ ու միշտ, կ'որոնէին գրական նոր ուղին:

Այսպէս, կանոնաւորեցին իրենց ջանքերը, հաստատօրէն: Իրենց միութիւնը դարձաւ օրինակելի կրթարան: Կ'ուզէին հասնիլ այլեւս, Վերջնական Սիրունին:

Ամէն անգամ, երբ ժիր դառնար Միութենէն, կը հրճուէր, կ'ոգեւորէր ներքնապէս: Իր աչուին կը փայլէին: Բարդ չէր նշմարեր իր ներքին բերկրանքը, ոչ իսկ իր հրճուէն դէմքը, զբաղած գրեթէ միշտ իր «ախորժակամ ապուխտով», կամ իր «զլխաւոր խնդիրներով»: Իսկ իր մայրը, քոյրն ու եղբայրը չէին հետաքրքրուիր իրմով:

Այսպէս, իր բերկրանքը կը տեւէր մինչև երկուշաբթի աւտոուն: Հասած կօշկանոց՝ իր սովորական տրամութիւնը զինք կը պաշարէր: Բայց, կը ջանար զայն կրել համբերութեամբ, կը ջանար զօրացնել իր կամքը, կը ջանար մանաւանդ չարատիլ այդ նուաստ կեանքէն՝ ուրկից կը յուսար ազատիլ մօտ ատենէն...:

Երբեմն ազդու յուշեր մանկական կը դրոշմուին մեր մտքին, կ'անուշնան ու կը սիրուին միշտ աւելի:

Ժիր ունեցաւ մին այս յուշերէն՝ բայց թերեւս ամենէն ազդուն: Այս յուշն էր պաշտօնական համբոյրը Գին Շանթի: Ժիր կը զգար դեռ վեհ դրոշմը համբոյրին: Այս յուշը կը քաղցրանար ամէն օր աւելի, կը զօրանար, կը մեծնար քանի ինք մեծնար ու կը դրոշմուէր իր մտքին անջնջելիօրէն:

Երբ ժիր աւարտեց երկրորդականը, բերկրեցաւ: Բայց, միւս կողմէ, տրամեցաւ թէ կորսնցուց այն հրճուանքը զոր կ'ունենար ամէն օր, երբ կ'երթար վարժարան: Ուստի վճռեց տեսնել Շանթ, գէթ ամէն կիրակի, անպայման: Այնուհետեւ, երբ կ'երթար եկեղեցի, միշտ կ'անցնէր իր գրասենեակէն, ու կը հանդիպէր իրեն, զինք բարեւելէն ժպտագին: Իսկ Շանթ չէր վարաներ երբեք զինք յարգելու: Գիտնալէն հանգերձ, թէ իր հայրն էր Բարդ Պայլ, որ հակառակ իր մականունին, էր ու պիտի մնար տգէտ, կ'ուզէր յարգել աւելի եւս իր որդին: Զինք կը սիրէր արդէն

անաչառօրէն: Ասի կը բացատրուէր անկից որ, չունէր ուէ մտապաշարում:

Ամէն կիրակի, իրենց բարեւն եղաւ անհրաժեշտ սովորութիւն: Ու Շանթ զինք կը կանչէր, երբեմն իր մօտ: Կը զգար մեծ հաճոյք իր ներկայութենէն: Կ'ապշէր իր սրամտութեան: Կը հիանար իր հասուն մտքին, դեռ այդ տարիքին:

Բայց, վերջապէս, ո՞վ էր ժիր, մտածեց Շանթ: Չէ՞ր այն դասակարգէն, որ, կ'ընդգիմանար ամէն յառաջդիմութեան: Չէ՞ր որդին Բարդ Պալլի, տգէտ՝ նման իրեն...: Սակայն ո՛չ: Ինք չէր կրնար տարակուսիլ այս մասին: Ամէն ոք կը հաւատար արգէն, թէ չկար ոչ մէկ յոյս այդ աղքատ դասակարգերէն, բայց, ինք չէր բաժնէր այդ կարծիքը: Իր կարծիքն էր ճիշդ, անչեղ, անայլայլ: Այսուհանդերձ, պիտի շօշափէր նաև իրականութիւնը: Կ'ուզէր գիտնալ ամէն ինչ: Հաստատել ամէն ինչ: Զինք կանչեց իր մօտ, յաջորդ կիրակի, ու հարցուց մտերմաբար.

— Ժի՛ր, կարդացի՞ր գիրքը Վարուժանի զորքեզ տուի:

— ...

— Ժի՛ր, ինչո՞ւ կը լռես...:

— ...

Եւ փոքր ժիր չկրցաւ զսպել զոյգ շիթեր արցունքի, որ փայլեցան իր սիրուն աչերուն, ու սահեցան վար իր այտերէն...:

Ժիր կը վարանէր պարզել իրականութիւնը: Ի՞նչ ըսել, ի՞նչպէս արդարացնել հայրական վարմունքը...: Չէր կրնար կեղծել, շուարեցաւ...: Լաւագոյն ուղին՝ ուղեց ազնուացնել գաղափարներն իր հօր:

— Հայրս կը կրկնէ միշտ, ըսաւ սրբելէն իր թաց

այտերը, թէ՛ հարուստները միայն պարտին կարգաւ ու գրել: Զիս կը յորդորէ որ չնմանիմ իրենց: Ապա կը յարէ, թէ գրագէտները կը փնասեն աղքատներուն, զորս կը շահագործեն, հակառակ որ կ'ապրին անոնց քրտինքէն, ու չեն բերեր ոչ մէկ բարիք մարդկու-թեան: Ես կը լռէի միշտ: Ու կը հնազանդէի: Մէկ օր չկրցա համբերել՝ առարկեցի:

— Բայց, հայրիկ, ըսի, աղքատնե՛րն են ամենա-մեծ գրագէտները մարդկութեան: Եւ, անշուշտ ամէն ոք կը կարգա իրենց երկերը, բացի միայն անմիտ-ներէն: Ուրեմն ինչո՞ւ հարժեցնէին իրենց հանճարը՝ որ կ'օգնէ ամբողջ մարդկութեան: Իսկ, եթէ, աղ-քատները կը գնեն այդ վսեմ երկերն ի գին ջնջին դահեկաններու, անոնց հեղինակները կը տանջուին չարաչար, երկար տարիներ, կ'որոնեն ճիշդ, արդար ուղին, ու զայն կը գրոշմեն թուղթին՝ յաւերժօրէն՝ որպէս զի ամբողջ մարդկութիւնը լուսաւորուի...: Ու, ընդհակառակն, իրենք կը վարձատրուին ամենա-քիչ...:

Այն ատեն հայրս ուզեց արդարացնել իր տեսա-կէտը, գովելէն միայն երաժշտութիւնը: Եզրակացուց թէ, չկար ուէ օգուտ Գրէն, ուստի չէր արժեք վատնել ճիգ ու ջանք կարդալու:

— Բայց, առարկեցի, Գի՛րն է կենսական պէտքը կեանքին՝ և...:

Սակայն հայրս զիս ընդհատեց այսպանելէն Գիրն իբր անմիտ բան՝ որ ո՛չ կը նմանէր ո՛չ կը միանար երաժշտութեան:

Շանթ, որ կ'անդիտանար հոգեբանութիւնը Բարդի, հարցուց.

— Բայց ինչո՞ւ կը գովէ ամէ՛ն ատեն երաժշտու-
թիւնը, զոր կ'ուզէ տեսնել ամենուր:

— Զի հայրս, յարեց ժիր, ոչ միայն կը գանի
գրագէտներէն զորս կ'անուանէ յիմար մարդիկ, այլեւ
կը պաշտէ նոյնիսկ տգեղ երգերը: Ուէ երգ, ուէ
նուագ, ո'ւէ եղանակ իրեն կը թուի վեհ, հիանալի...

Շանթ հասկցաւ ամէն ինչ այս պարզ բացատրու-
թենէն: Հետաքրքիր գիտնալու աւելին՝ հարցուց.

— Ի՞նչ ըսիր այն ատեն:

— Անշո՛ւշտ, ըսի, Գիրը չի նմանիր ու չի միանար
գռեհիկ երաժշտութեան: Բայց կը շողկապուի բարձ-
րագոյն երաժշտութեան: Ան որ կ'ուզէ զայն ըմբռնել՝
պարտի, առաջագոյն, գիտնալ զուտ լեզուն, հմտանալ
իր յստակութեան, թափանցել իր ջինջ ոճին, վեհու-
թեան, միստիկութեան, ներդաշնակութեան՝ ապա
ճաշակել իր քաղցր իմաստն ու, այն ատեն միայն
բարձրանալ իր իտէալին՝ ուր կը թրթռա վսեմագոյն
երաժշտութիւնը...

Հոս ժիր չկրցաւ նայիլ Շանթի, որուն աչուին կը
բոցավառէին, ու յարեց տրտմաբար.

— Ահա, այսպէս փակուեցաւ ամէն առարկութիւն
այս մասին: Զայրացած վերջին բառերէս՝ հայրս զիս
անարգեց, ու ինձ արգիլեց կարդալ ուէ գիրք, զոր
կը նկատէր անպէտ, անարժէք, անօգտակար: Կարծեմ
հասկցար Պ. Շանթ, թէ ինչո՞ւ չկրցի կարդալ ուէ տող
Վարուժանէ մինչեւ այժմ:

Շանթ կ'ուղղէր դեռ իր բոցավառ աչուին իր
աչերուն, վերացած իր ուշիմութենէն: Արդ ոչ միայն
կ'ապշէր այլեւ կը հիանար իր իմաստութեան: Ու
կ'երեւակայէր մտայնութիւնն իր շրջանակին, բոլոր
արգելքները որ կ'ընդդիմանային իր առաջգիմութեան:

Ու ցաւեցաւ իր վիճակին, գթաց իրեն: Իր նայուածքը
մեղմացաւ, հետզհետէ: Ուզեց զինք քաջալերել: Բայց
որովհետեւ զինք կը սիրէր սրտագին՝ ուզեց ուշացնել
իր քաջալերը, նման անոր որ կը վայլէ ներկայութիւնն
իր սիրելիին, առանց սակայն զայն իրեն զգացնելու՝
որպէսզի, երկարէ այս քաղցր վայելքը որքան որ
կրնա:

Ու սկսաւ գովել գիտութիւնը միայն, առանց
սակայն դպելու գրականութեան:

— Եթէ՛ ըսաւ լրջութեամբ, ուզենք գիտել իրերը
տրամաբանօրէն, պարտինք ընդունիլ որ մարդկու-
թիւնը կը յառաջդիմէ շնորհիւ միայն գիտութեան:

Ժիր մնաց շուարած...: Արդեօք ո՞վ էր անտեղեակ
ճշմարտութեան: Եթէ Շանթ չէր այպանած գրակա-
նութիւնը՝ ինչո՞ւ սակայն չէր ըսեր ճիշդ...: Ինք,
նոյնիսկ դէմ Շանթի՝ պիտի պայքարէր ի սէր ճշմար-
տութեան: Ու, գիտնալէն հանդերձ թէ ան ունէր
հմուտ միտք՝ ուզեց սակայն բանամրցիլ անվա-
րանօրէն.

— Գրականութիւնն է չափանիշը քաղաքակրթու-
թեան, ըսաւ հանդարտօրէն: Անցեալը փաստեց այս
ճշմարտութիւնը ներկան զայն կը հաստատէ, ու
ապագան զայն պիտի վաւերացնէ: Առանց Գրին,
գիտութիւնը հազիւ ծնած՝ պիտի մեռնէր: Զի չէր
կրնար ո՛չ տեսել, ո՛չ զարգանալ, ո՛չ ընդհանրանալ...
Լեզուն միայն կը հասնի բռնել մտածումը՝ և իր ետեւ՝
էակը: Ահա, ինչո՞ւ կան բնական գաղտնիքներ, զորս
գիտութիւնը չէ կրցած երբեք լուծել: Սա կրնա լոկ
թափանցել ձեւին գաղտնիքին, բացատրել, նոյնիսկ,
սահմանեալ հիւլէն՝ բայց երբեք աւելին: Կրնա
բաղադրել զանազան տարրեր, հնարել զանազան

հրաշալիքներ, բայց ո՛չ աւելին: Կրնա երկնել անմահը բայց ո՛չ անմահանալ, արտադրել գեղեցիկը բայց ո՛չ գեղեցկանալ, քննել ամէն ինչ, զայն ըմբռնել, զայն շօշափել, զայն մերկացնել՝ բայց ո՛չ երբեք զայն տեւականացնել...: Ուրեմն, մարդկային առաջին յառաջգիմութիւնն է՝ լեզուական յառաջգիմութիւնը: Առանց Գրին, մտածումը պիտի մեռնէր առ յաւէտ՝ հազիւ զատուած հոգեկան կայանէն: Արդ, այս փոքր նշանն է հրաշագործ ազդակ, ամէն տեսակէտէն:

— Անտարակոյս, այդ ճի՛շդ, ընդունեց Շանթ, բայց իբր անցեալ: Այժմ նկատենք, իբր կարեւոր իրակէտ, ներկան կամ ապագան: Արդ, մինչ արդէն գիտութիւնը կը սրէ, կը բանա միտքը, կը նպաստէ մարդկային յառաջգիմութեան, ի՞նչ կը մնա ընել լեզուին:

Ամէ՛ն ինչ որ կ'ապահովէ բոլոր ասի: Մենք կ'արտայայտենք մեր գաղափարները մեր նմանին՝ շնորհիւ միայն Գրին: Կը տեղեկանանք պատմութեան՝ շնորհիւ միայն Գրին: Կը կարգանք մեր փառապանծ անցեալը, հին սերունդները, իրենց բարքերը, կեանքերը, նոյնիսկ կը թափանցենք իրենց հոգին՝ շնորհիւ միայն Գրին: Արդարեւ, մեր ժողովուրդը չի մնաց նոյնը՝ ինչ որ էր երէկ, սակայն, իր լեզուն մնաց անալլալ: Սա կ'արտայայտէ աւելի՛ երէկը քան ներկան: Իր հարուստ ոճն է վկան մեր անցեալ փառքերուն: Կը պատկանի հին սերունդներուն, կ'ընդգծէ իրենց մտածումներն ու մտածելակերպը, կը ցայտեցնէ իրենց կամքն ու հոգին: Մեր լեզուն է՛, վերջապէս, այն մթերանոցը ուր մեր պապերն են ամբարներ իրենց լաւագոյնը՝ զէնք թէ զրահ, որ մեզ կը հասնի հին դարերէն, իբր նուիրական անդին աւանդ: Արդ,

նկատենք ներկան կամ ապագան: Մենք կրնանք յանձնել, մեր կարգին, մեր պատմական սրբութիւնները, մեր անգին աւանդները նոր սերունդին, ու նոյնիսկ յետագա սերունդներուն՝ շնորհիւ միայն Գրին: Զի, լեզուն է ջիւղը ցեղային կեանքին, միակ սքանչելի կապը որ կը զօդէ սերունդները, կ'արծարծէ ու կը կենդանացնէ հին փառքերն ազգին: Նաև՝ փարոսը կեանքին: Կը շինէ մարդը, կը կըթէ իր նկարագիրը, կը վսեմացնէ իր հոգին՝ ու զայն կ'արժանացնէ յաւերժ երջանկութեան...:

Շանթ մատնուեցաւ դժուարին կացութեան: Ուզեց այժմ գովել երաժշտութիւնը, ոչ թէ կոշտօրէն նման Բարդի, այլ նրբօրէն ու սրամտաբար:

— Բայց, առարկեց վստահութեամբ, երաժշտութիւնն է բանալին զգացողութեան: Կը զարգացնէ սիրտը, կ'ազնուացնէ նկարագիրը՝ կ'անուշէ մարդկային ցաւերը, կ'երջանկացնէ հոգին:

— Սակայն՝ յարեց Ժիր լրջօրէն, երաժշտութիւնը եղաւ հոգեղաւակը գրականութեան: Սա տուաւ կեանք ու մարմին երաժշտական Գեղեցիկին:

— Այսուհանդերձ...

— Այսուհանդերձ՝ գիտութիւնն ու երաժշտութիւնը կատարելագործուեցան շնորհիւ միայն Գրին: Այսպէս, գիտական ու երաժշտական սէրերն ընդհանրացան, զարգացան, հասան իրենց փթթումին, ու նո՛ր հանճարներ անմահացան: Եւ, այնուհետեւ, բացուեցաւ մէկ անհո՛ւն հորիզոն գրականութեան, գիտութեան ու երաժշտութեան, որոնց ոգին է՝ կատարելագործուած արուեստը, Բարձրագոյն Գրականութիւնը, որ կը ձգտի միայն Իսեալ Գեղեցիկին...:

Հիմա Շանթ մնաց շուարած: Կրնա՞ր դեռ վիճիլ:

Իրաւ, չէր յիշեր թէ ան էր փոքր Ժիր...։ Զինք կը կարծէր մեծ, հմուտ, իմաստուն, անյաղթելի հռետոր։ Եւ, ուզեց արժեցնել այս առիթը, օգտուիլ իր ներկայութենէն։

— Գրագէտը՝ հարցուց, ի՞նչպէս պարտի գրել յստակօրէն։

— Ո՛հ, ըրաւ Ժիր գոհունակ, գրագէտը պարտի ունենալ, առաջին պայման, բնատուր ձիրք։ Զի, առանց ասոր՝ ո՛չ մէկ յաջողութիւն, ո՛չ մէկ ատեն։ Ու միայն ձիրքը չի բաւեր։ Կը պահանջուին նաեւ մեծ ճիգեր...։ Բայց, էական իրակէտ, գրագէտը պարտի գիտնալ, առաջուրնէ, սկիզբն ու նպատակն իր երկին։ Այս դրութեամբ միայն կրնա գրել յստակօրէն։

— Ուրեմն, ամենայստակ գրքերն են յաջողագոյնները, զորս պարտինք ընտրել ու գնահատել։

— Անշուշտ։ Զի, գրեթէ բոլոր մեր վրէպները կը ծագին մէկ աննշան շփոթութենէ՝ ձեւական շփոթութիւն։ Ու գրեթէ բոլոր մեր տարակարծութիւնները կը յանգին միակ երկդիմութեան՝ ձեւական երկդիմութիւն։ Կը վիճինք, ստէպ, առանց հիմնական պատճառի, զի կը շփոթենք սահմանեալն ու սահմանելին։ Թրաւ, բնութիւնը մեզ կը ներկայացնէ ամէն ինչ պարզ, ու արուեստը չի կրնար ձգտիլ աւելի պարզութեան՝ քան բնութեան։ Արդ, միակ դժուարութիւնն է՝ սահմանել պարզ ձեւը։ Պարտինք ընդունիլ որ, այս դժուարութիւնն է մեծ, անհունօրէն։ Զի պարզ ձեւն է բանալին յաջողութեան։ Նաեւ՝ աւելի յստակ ուրիշ ձեւերէն, ճիշդ այն պատճառաւ որ կը կազմէ մէկ ամբողջութիւն՝ որուն բոլոր մասերն են ա՛յնքան լաւ ձուլուած, շաղկապուած, ներգաշնակուած՝ որ չեն զանազանուիր այլեւս։ Իսկ, ընդհանրապէս,

յստակ գրագէտները կը ճանչցուն իբր անարժէք, հասարակ մտքեր։ Այն պատճառաւ որ, ժողովուրդը կ'ուշանա զանազանել գրական վսեմը՝ գրական ստորինէն։ Բայց, ընդհակառակն՝ իրական արուեստն է գրել յստակօրէն։ Զի, հոս, ամէն ինչ կը տեսնուի...։ Թէեւ, նոյնիսկ հասարակ գրագէտները կը գրեն դիւրամատչելիօրէն ամենուն՝ բայց, իսկոյն կը զանազանուին յստակն ու հարեւանցին...։

— Սակայն, ինչո՞ւ տիտան հանճարները կ'երեւին մութ երբեմն...։

— Զի, հետզհետէ յստակելէն իրենց նիւթն ու ոճը՝ անոնք կը հասնին ա՛յն աստիճան լոյսին՝ որմէ մեր տկար տեսքը կը շլանա... ու կը մթագնի։ Անշուշտ, ժողովուրդը չի կրնար յղկել իր լեզուն։ Հանճարները միայն զայն կը յղկեն, զայն կը բիւրեղեն ու կը կերտեն բնական ոճը, գեղեցիկ ոճը, վսեմագոյն ոճը՝ հայելին իրենց մտքին, որ կը հայելացնէ նաեւ իրենց հոգին։ Այս պատճառաւ, շատ անգամներ, մեծ վարպետները կ'երեւին մութ իրենց ընթերցողներուն, որ զիրենք պիտի սիրեն ետքէն, հետզհետէ որ իրենց միտքը ծաղկի։ Այս կարծուած մութն է բարձրագոյն հմայքը գրականութեան՝ որ կ'արձակէ նոր լոյսեր ապագային...։

— Մի* հարցում եւս, Պ. Պայլ, եթէ կը հաճիք։ Ի՞նչ է կենսական դերը գրքերուն։

* Գին ՇԱՆԹ, քառեց սերունդը Ժիր ՊԱՅԼԻ, կը գործածէ նշոյթն «մի» բուական անականգ՝ իբր վերջին շառաւիղը մեր գրասէր պապերուն՝ որ զայն կը գործածէին իբր Ոսկեդարեան լեզու։

— ... Մարդկային յառաջդիմութիւնը : Գրքերը կը սնուցանեն երեւակայութիւնը, կը սրեն մտածումը, կը պարփակեն ոգին մտքին : Անոնք կը կրկնապատկեն կեանքը, զայն կ'եռապատկեն, զայն կը բիւրապատկեն... : Երբ բաժնուինք մեր ոսկիէն, մեր տունէն, մեր պարտէզէն, մեր ագարակէն, բոլոր մեր ինչքերէն, երբ ըսենք «միաք բարով» բոլոր ասոնց, չենք հաւատար բնաւ թէ պիտի վերջանան մեր մտածումն ու հոգին : Սակայն, կը կոչենք գրքեր անոնք որ են՝ լաւագոյն երկերը մարդկային մտքին . չենք հաւատար որ բոլոր կաշեկազմ թղթերը կ'արժանանան այս պատուին : Որովհետեւ գիտենք թէ, լաւագոյն մարդիկ միայն կրնան գրողմել իրենց լաւագոյն իրենց գրութեան՝ անջնջելիօրէն : Ու այս, միայն այն պատճառաւ որ մէկ անանուն գաղտնիք կը գործէ, երբ որոշ մարդիկ նստած, գրիչ ի ձեռին՝ իրենք գիրենք կը գերազանցեն... :

Կա աւելին : Գրքերը կը կազմեն մեծ սփոփանքը կեանքին : Մէկ էջ, այո, կրնա հալթայթել աւելի գոհունակութիւն քան բոլոր հաճոյքները զորս կրնան գնուիլ... : Անոնք կը կազմեն, նաեւ, մեծագոյն պէսպիսութիւնը՝ մեր միօրինակ օրերուն : Նուիրական սփոփը՝ մեր նեղութիւններուն : Կան անոնցմէ ա՛յնպիսիներ, որ կու տան գիւթանք երիտասարդութեան, ուրիշներ որ կը սորվեցնեն վայելքը կեանքին, ուրիշներ, վերջապէս, որ կը սփոփեն զրկուած ծերութիւնը : Անոնք կը կազմեն, մանաւանդ, էական ազդակը՝ նոր մտածումներուն ու նոր գատողութիւններուն : Վերջապէս, անոնք մեզ կուտան ա՛յն, ինչ որ կը հաւատանք տանիլ միասին, երբ գոցուին մեր կոպերը, և զոր պիտի հպարտանայինք ցուցնել եթէ արթննայինք

մի* գերագոյն կեանքով՝ զի, փառք, պատիւ, մեծութիւն, հարստութիւն, ու բոլոր իրերը որ կը ստացուին մարդկային վաճառականութենէն՝ ո՛չ կը տեսնեն հոս ո՛չ կ'արժեն հոն... :

Գին Շանթ էր բոլորովին վերացած : Իր նայուածքը բոլորովին անուշցած : Եւ, ահա, մօտեցաւ իմաստուն Ժիրի, ու դրած իր ձեռուն անոր ուսեւրուն՝ զինք քաջալերեց սրտագին . «Մի՛ վհատիր ո՛վ Ժիր, շարունակէ՛ այս փշոտ ուղին, ի գին ամէն զոհողութեան : Յարատեւութիւնը կը յաղթէ ամէն դժուարութեան : Մի՛ չեղիր այս գովելի ընթացքէդ, ո՛վ Քաջ, նոյնիսկ եթէ քեզ անարգեն ու քեզ ծաղրեն : Մի՛ չեղիր բնաւ նպատակէդ՝ ո՛վ Մեծ, նոյնիսկ եթէ քեզ անուանեն անմիտ . կը բաւէ որ հասնիս նպատակիդ... » :

Այս բուռն քաջալերը զոր ունեցաւ Ժիր, առաջին անգամ իր կեանքին, սպիացուց իր ներքին հսկա վէրքը... : Յուսալիր՝ շնորհակալեց Շանթ ի բոլոր սրտէ, ու փութաց տուն անվեհեր, կայտառ, գոհ : Այս տաք քաջալերը ոչ միայն բուժեց իր բարոյական ցաւը, այլև զինք սփոփեց, զինք արիացուց իր հէք օրերուն, ու տուաւ անյաղթելի ոյժ իր կամքին, իր հոգեւանջ վայրկեաններուն... :

* Ժիր ՊԱՅԼ Եւս կը գործածէ «մի», գեղեցկագիտօրէն . ազդուած քերես Գին Շանթէ, ինչպէս մեր ճշմարիտ գրագէտները զայն կը գործածեն՝ միեւ առաջ գոյականէն քիւ անականէն :

ՆՈՐԳԻՐ ունի, արդարեւ, ինչպէս ուշադիր ընթերցողը նուաբեց արդէն, «մի», «մին» ու «մէկ» քուական անականներ՝ գործածուած իրենց ուրոյն թեղերուն, լեզուագիտօրէն :

Նոյն իրիկունը, Շանթ այցելեց Բարդի, ու երբ
մնացին առանձին, պարզեց արտակարգ պարագան
Ժիրի, յարելէն լրջօրէն.

— Կը տեսնեմ թէ, Պ. Բարդ, Ժիր կը նիհարնա
հետզհետէ: Ան կ'երեւի աւելի տրտում, աւելի մտա-
ժուռ: Չունի իր յատուկ զուարթութիւնը: Չկա բերկ-
րանք իր դէմքին: Օրէ օր, կը դառնա ջղային: Թերեւս,
իրեն կը զգացնէք մի քիչ շատ իր պարտականու-
թիւնը, դեռ իր մատղաշ տարիքին: Կամ, աւելին,
իրեն չէք շնորհեր ուէ ազատութիւն, ինչ որ է արդար
իրաւունքն իւրաքանչիւրին: Այսուհանդերձ, գիտցէք
թէ, թէեւ ան է շատ հեզ, համեստ, մեծասիրտ,
համբերատար, բայց ունի ա'յնպիսի բարձր նկարագիր՝
զոր յարատեւ զիջումները կրնան մղել ապստամբու-
թեան:

— Յաճախ, է՛ն* խելացի խրատներս կուտամ իրեն՝ ըսաւ Բարդ նեղսրտած, որ շատ չաշխատի։ Փոխանակ իմ յաճախակի խրատներուս ականջ կախելու՝ չի խախտիր իր խոտելի ընթացքէն։ Իր բնաւորութիւնը խիստ խրոխտ ըլլալով, միշտ իր գլխուն կ'երթա, մարդու խօսք մտիկ չընէր։ Տան խաղաղութիւնը կը խանգարէ ամէն շաբաթ, ու երբ հիւրերը կը յաճախեն՝ խելքը գլխէն կը փախչի, կը խոկա անվախճան, տունը դժոխք դարձնելով։ Պիտի աշխատիմ որ գլուխ ելլեմ իր խայտառակ ջիղը ջախջախելու, որպէսզի խաղաղ կեանքին խոնարհի։ Կը խորհիմ որ, մարդ աշխարհ չի գար ուրախանալու համար, և իր քառասուն կամքերը կատարելու համար։

* ՆՈՐԳԻՐ չունի քրական «է՛ն» այլանդակ բառը՝ զոր նոյնիսկ Ա. Չօպանեան կը գործածէ հետեւելէն գրչակներու որ կը հետեւին Բարդերու, զոր մեծաօղակն լեզուագէտ Հ. Ա. Ղազիկեան վթարեց հայ լեզուէն, եւ որ կը քարգմանուի «պինտ» ու «ամենէն» հայ բառերով։

Կը գրենք «պինտ» մակբայը «տ»ով, առաջին՝ զի «դ» ու «տ» են լծորդ իրարու, երկրորդ՝ զի եւ աւելի՛ կորովի «տ»ով քան «դ»ով, երրորդ՝ զի Նորգիը կը սիրէ աւելի՛ նուրբ օտուերը քան միջակները, չորրորդ՝ զի Կիլիկեցիք զայն գործածեց գեղեցկօրէն իբր Ոստանիկ, հինգերորդ՝ որպէսզի զանազանուի «պինդ» ածականէն իր բուն նշանակութեամբ, ու վեցերորդ՝ վերջապէս, որովհետեւ կ'ուզենք որ Հայ պերն լեզուն չկորսնցնէ ո՛րեւէ բան իր փարթամութենէն։

Լ Ո Յ Ս

— Մարդը կը ծնի, յարեց Շանթ հեզօրէն, սիրելու վսեմն ու բարին, և, նոյնիսկ կատարելու իր քառասուն կամքերը՝ երբ անոնք են վեհ, աշխիւ ու գեղեցիկ։ Գիտցէք թէ, մեծագոյն՝ յատկութիւնն է ստեղծել վսեմը, իսկ մեծագոյն առաքինութիւնը՝ գործել բարին։ Ու մէկ բան միայն կը կրթէ մարդն իրապէս, կամաւոր գործածութիւնը մտքին։ Այն կեանքը որ չի գրաւեր կամքը, կ'աւրէ հոգին։

Երբեք Բարդ չէր լսած նման բացատրութիւն։ Գրեթէ դժգոհ այս անուր իրականութենէն, մնաց ապշահար, վարանոտ։ Բայց, յանկարծ եկած ինքզինքին՝ գոչեց ինքնավստահ։

— Խիստ լաւ, սակայն՝ կը խորհիմ որ մարդ չի սորվիր ուրախանալով։

— Մարդը կը սորվի միայն զուարթութեամբ, յարեց ըջօրէն Շանթ։ Սորվիլ չի նշանակեր սուրիշ բան այլ հետաքրքրուիլ ու հասկնալ։ Եւ, զուարթ ու երջանիկ հոգիներ միայն ունին ուժգին հետաքրքրութիւն։ Կը ճանչնամ ժիր։ Իր հոգին է թրծուած անսահման գեղեցկութեամբ։ Ու գիտցէք թէ, մեծագոյն թերին է ֆլասեղ գեղեցկին։ Եթէ ինձ յանձնէիք այս պատանին, զինք կ'ընէի ոչ թէ կօշկակար, զի կ'ուզեմ բարիքն իր անուան ու ազգին, այլ նշանաւոր մին՝ փայլուն ամբողջ իր կեանքին, և ուր բոլոր գեղեցիկ իրերն արուեստին ու բնութեան ցոլանային՝ անուր քաղցրութեամբ։ Իրեն պիտի նուիրէի իմ չքեղ ապարանքս, որպէսզի հոն ապրէր իր կեանքն անգործ, անցնէր երջանիկ օրեր, դիտէր իր գրասենեակէն սիրուն բնանկարները, հիասքանչ տեսարանները պատմական, իտէալ վայրերը բանաստեղծական, ուր ըլլար նաև հոգեյոյզ երաժշտութիւնը։ Իրեն պիտի

դարձնէի հաճելի՝ ինչ որ պիտ ուզէի իրեն սիրցնել։ Որպէսզի ան զուարճանար աւելի եւս՝ իրեն պիտի նուիրէի բոլոր գրքերը զորս կը փափաքի, պիտ ուզէի որ ան ունենար իր հարուստ գրադարանը, իր շքեղ գրասեղանն ու ոսկի գրիչը, իր օդասուն գրասենեակը՝ հեռու աղմուկէն ու մերձ ժպտուն տեսարաններուն։ Եւ, որովհետեւ կեանքն է լի՝ թշուառութեամբ, իրեն պիտի սորվեցնէի այն քրիստոնէական իմաստասիրութիւնը որ, մեզ կը բարձրացնէ բոլոր դառնութիւններէն, ու, կու տա գեղեցկութիւն վշտին անգամ։

Հակառակ իր պաղարիւնին, Բարդ յուզուեցաւ այս շլացուցիչ տեսութիւններէն։ Սակայն, երբ զգաց ճակատագրօրէն թէ այդ շքեղ հեռանկարն իրեն չէր պատկաներ, և թէ, իրեն չէր շահեցնէր ուէ գահեկան՝ գանգատեցաւ ու ժգնօրէն։

— Բայց ի՞նչ չափ ինծի, ի՞նչ խայտառակութիւն՝ երբ որդիս խանութիս շահը չխորհի...։ Խնդրեմ, ես զինք ոչ մէկուն խնամքին չեմ յանձներ, կը նախնարեմ որ աշխատի խանութիս մէջ։ Նախ և առաջ, ես կօշկակար ծնա, կը նախնարեմ կօշկակար վախճանիլ։ Վերջը մեծ որդիս կօշկակար ծնաւ, ու խիստ խելօք է, կը նախնարէ կօշկակար վախճանիլ։ Վերջը պղտիկ որդիս ալ կօշկակար ծնաւ, ու թէև խորիստ եւ տխմար է, սակայն նախնարելի է որ կօշկակար վախճանի։ Պիտի աշխատիմ որ ան ուէ խաղ չկարենա խոկալ՝ խուսափելու համար այս նախախնամական ճակատագրէն։ Ես զինքը ոչ մէկուն խնամքին չեմ յանձներ, խի՛ստ պէտք ունիմ իր աշխատութեան։ Գրքերը քանի՞ գահեկանի կը ծախուին որ զինքը խաղաղ ձգեմ, որպէսզի տխմարօրէն խոկա անվախճան, խոչնդոտներ խորհի գլխուս, փոխանակ խանութիս

մէջ աշխատելու։ Ո՛չ, խնդրեմ, պիտի խորտակեմ ժիրին՝ խորխտութիւնը՝ որ խոնարհի հայրական իշխանութեանս, զինքը ոչ մէկուն խնամքին չեմ յանձներ։

— Մի՛ յանձնէք, ըսաւ Գին, սակայն մի՛ զինք նեղէք չարաչար։ Վերջապէս գիտցէք թէ, մեծագոյն մեղքն է հետեւիլ չարին։ Իրեն սիրցուցէք իր պատականութիւնը, զինք բանեցնելէն քիչ։ Թող ան կարդա ու գրէ, իր ազատ ժամերուն, որպէսզի զարգանա ու յառաջդիմէ։

— Թո՛ղ խոկա՝ իր գլուխը խփող չկա։ Սակայն կը խորհիմ որ շատ խոկալուն պատճառաւ կը նիհարնա, ու կը նախատեսեմ որ ասոր վախճանը խիստ գէշ է...։

— Ո՛չ, ըրաւ Գին, ասի չէ որ զինք կը նիհարցնէ, այլ միայն ա՛յն որ՝ իրեն չէք ձգեր ուէ ազատութիւն։

Յանկարծ, Բարդ մտածեց թէ, եթէ զինք չմերժէր՝ չէր կորսնցներ ուէ գահեկան, ու կը սիրաշահէր այսպէս մի հարուստ զոր կրնար շահագործել։ Եւ, բերկրալից, չփնէն իր բիրտ ձեռունին։

— Ձեզ չե՛մ ժխտեր Պ. Գին, ըսաւ, պիտի գործադրեմ ձեր խելացի խորհուրդը, ձեզ խորապէս յարգելուս համար։ Ձինք խաղաղ պիտի ձգեմ, որ

* Գրչակներ եւս կը դնեն որոշիչ յօդ յատուկ անուններու՝ հետեւելէն Բարդերու, որ իր կարգին կը հետեւի բուրբ բիրտ ոմներու...։ Յատուկ անունները չեն առներ որոշիչ յօդ՝ բացի, անուես, բացառութիւններէն (ՏԵՍ ՀԱՅ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ)։

համախոհ գտնուիմ ձեզի, և կը նախատեսեմ որ իր բնաւորութիւնը պիտի փոխուի, ու ան պիտի ստանա իր նախկին ուրախութիւնը, իր խանգարուած առողջութիւնն ալ խիստ վրա պիտի գա:

Յուսալից այս առաջին յաջողութենէն, Գին ուզեց մեկնիլ: Բարդ զինք առաջնորդեց մինչև վար, իջնելէն աստիճաններն իր առջեւէն, գոհ, անձայն, յարգալիր: Այս յանկարծական յարգն ու մեծարանքը զարմացուցին Գին. որ հետեւեցաւ անձայն Բարդի, առանց հասկնալու բո՛ւն պատճառն իր մտածումներուն:

Բայց երբ, հազիւ նստած իր կառքին, մտաբերեց բիրտ շեշտերն ու մտածելակերպը Բարդի՝ զգաց ցած աստիճանն իր նկարագրին, զգաց իր վատ հոգին, ապա յիշեց՝ ինչ որ Ժիր ըսաւ առտուն այս մասին՝ ու, իր դէմքն իրեն ներկայացաւ ա՛յնքան անմեղ որ, ցաւեցաւ սրտագին իր ողբալի վիճակին:

Այժմ, հետզհետէ, ան կ'ըմբռնէր այն գեհննային անդունդը որ կը բաժնէր որդին իր հօրմէն...:

Յաջորդ կիրակի, Ժիր այցելեց Շանթի, յոյժ երջանիկ:

Բերկրագին՝ իրեն յայտնեց թէ առաջին անգամ, անսպասելիօրէն ունեցաւ իր ազատութիւնը յետ ընթրիքէն, ինչ որ զինք սփոփեց իր ճնշիչ վայրկեաններուն: Ապա, անոնք տեսակցեցան զանազան նիւթերէ: Ժիր միշտ զուարթուն, ու Շանթ միշտ գոհ իր զուարթութենէն:

Անոնք շօշափեցին վերջապէս, մօտ անցեալը՝ որ չէր եղած գոհացուցիչ, ներկան, զոր գտան լաւագոյն, ու ապագան, որ իրենց ներշնչեց անհուն յոյսեր: Շանթ ամփոփեց իր քաջալերը, իր աչուին բոցալից.

— Տղաս, ըսաւ, ես եմ աւելի տարիքոտ քենէ, ու գիտեմ կեանքէն, շատ գաղտնիքներ, զորս պիտի գիտնաս դու ալ, քիչ առ քիչ, փորձառութեամբ: Հաւատա՛ ինձ. ապագան է շինուած անցեալէն: Ինչ որ պիտ ընես լաւ ապրելու հոս, առանց ատելութեան ու դառնութեան, քեզ պիտի ծառայէ ապրելու ետքէն անդորր ու զուարթ: Եղիր հեզ ու գիտցիր տառապիլ:

Ան որ կը տառապի լաւ, կը տառապի նուազագոյն: Եղիւ բարի ու համբերէ: Ան որ գիտէ համբերել, կը յաջողի: Եթէ, այսուհետեւ, ունենաս ուէ գանգատ՝ եկուր ինձ:

Այս իմաստուն քաջալերը յուզեց Ժիր: Զգացուած՝ ան սեղմեց ջերմօրէն ձեռուին Շանթի, ու մեկնեցաւ բերկրալիւր:

Անցան երեք ամիսներ, առանց կաշկանդելու միակ բերկրանքը Ժիր Պալի:

Ժիր կը ջանար Ժիրօրէն, գոհ, զուարթ, երջանիկ: Կ'աւարտէր կիսատ մասերն իր երկին, կը նշէր զանազան տեսութիւններ հոս ու հոն, կը պատրաստէր ծրագրեր ապագա երկերու, կը սրբագրէր մերթ մէկ բառ ամբողջ էջէն, կը ջնջէր երբեմն ամբողջ էջը, միշտ կ'ազնուացնէր իր ոճը, զայն կ'անուշէր ու զայն կը գեղեցկացնէր: Այն ատեն, կը շաղկապէր իր ինքնատիպ մտածումներն իր կրակոտ ոճին, իր ներշնչումները կը վսեմանային իր պայծառ ձեւէն, ու կ'արտացոլային իր անսպառ հանճարը, իր հոգին...

Այսպէս անցան նաեւ մի քանի օրեր, առանց կաշկանդելու միակ բերկրանքը Ժիրի:

Սակայն, Բարդ, որ կը նեղսրտէր օրէ օր, չհանդուրժեց այս կացութեան: Վերջապէս, շաբաթ իրիկուն, երբ Ժիր առանձնացաւ իր սենեակին, մտածեց. «Մինչեւ ե՞րբ սպասելու է որ սա անխիղճ Շանթը խորհի խանութէս զոյգ մը կօշիկ գնել: Այո՛, խոստացաւ իրեն որ խաղաղ ձգեմ որդիս, բայց անվախճա՞ն պիտի

տեւէ խոստումս: Ապերա՛խտ մարդ, բնաւ չի խորհիր որ ամէն իրիկուն որդիս մէկ խոշոր թիթեղ քարիւղ կը ծախսէ, տխմար բաներով զբաղելու համար: Խիստ բնական է, իր խելքը այն տեղունքն անգամ չէ, իր քսակէն կ'երթա որ խորհի: Սակայն, ամէն բան վախճան մ'ունի. թո՛ղ չըլլա իմ յաճախորդս, արդէն իմ յաճախորդներս ինծի կը բաւեն...»:

Ու յանկարծ ելաւ իր տեղէն՝ մօտեցաւ այն սենեակին ուր կը գրէր Ժիր, պոռաց սպառնազին.

— Տխմա՛ր խելագար, խեղճօրէն քարիւղ ծախսեցիր: Չե՞ս խորհիր թէ ո՛ւր հասաւ խայտառակութեանդ վախճանը...: Զայրոյթս մինչեւ հոս, խռչափողս հասաւ՝ ա՛լ գլուխդ պիտի ջախջախեմ, խեւո՛ւկ բախո՛ւկ...:

Արդէն ահաբեկ իր ներկայութենէն՝ Ժիր ելաւ իսկոյն, գողագին, ժողվեց ու պահեց իր անգին թղթերն անշուկ, և քնացաւ հոգին տրտում, սիրտը վիրաւոր ու բզքտուած...:

Յաջորդ կիրակի, Ժիր այցելեց Շանթի, այս անգամ յոյժ տրտում:

Իրեն ներկայացուց իր գանգատը, յոյժ սրտաբեկ: Երբ Շանթ զինք տեսաւ այնքան հէք ու յուսահատ, զինք արիացուց ու ըսաւ.

— Եղիր մեծանձն, որդի՛ս, բա՛ց սիրտդ զուարճացիր ու մի մնար տրտում:

— Բերկրիլ է դիւրին՝ Պ. Շանթ, առարկեց Ժիր, երբ ամէն ինչ կ'ընթանա լաւ: Բայց կրնա՞մ զուարճանալ հակառակ պարագային:

— Որդի՛ս, եղիր քաջասիրտ, ամէն մարդ կրնա բերկրիլ երբ ամէն ինչ կը ժպտի: Մի՛ նմանիր այն անարժան նաւապետներուն՝ որ, երբ ծովը փոթորկի, կը շուարին իսկոյն ու կ'ընկճուին...:

... Այն ատեն միայն, Ժիր ստիպուեցաւ յայտնել Շանթի, առաջին անգամ իր կեանքին, իր ներքին զգացումը՝ ուր կ'արտացոլար իր արդար երկիւղն ահարկու Բարդէ...:

— Ժի՛ր, ըսաւ Շանթ վերջապէս, մի՛ երկեւղիր:

Վստահի՛ր քեզ: Ան որ չի վստահիր ինքի՛րեն՝ չէ արժանի վստահութեան:

Այսպէս, Շանթ կրցաւ անուշել իր դառն վիշտը, թեթեւցուց իր հոգին: Զինք քաջալերեց դարձեալ շատ սրտագին, ու յաջողեցաւ զինք յուսադրել: Եւ, վերջացուց իր քաջալերը գրեթէ արտասուելէն:

— Որդիս, յարեց, եղի՛ր հեզ ու գիտցիր տառապիլ: Ան որ կը տառապի լաւ, կը տառապի նուազագոյն: Եղի՛ր բարի ու համբերէ: Ան որ գիտէ համբերել, կը յաջողի: Կեանքը, առանց տառապանքի ու համբերութեան՝ կը մնա առանց յաղթութեան:

Գոհ ու բուժուած, ժիր բաժնուեցաւ Շանթէ, ակամա: Փութաց տուն, զուարթուն:

Սակայն, հազիւ առանձին, ինքի՛րեն ըսաւ.

«Շանթ ու Բարդ՝ ի՞նչ հակապատկեր...: Այո՛, այո՛՝ կը զգամ... սոսկալի՛ գէպք...» բայց, չկրցաւ շարունակել...:

Յաջորդ օր, դեռ այգին, Գին Շանթ ներկայացաւ ուսումնապետին:

Փափաքեցաւ տեսնել պաշտօնական քննութիւնները ժիր Պայլի: Ուսումնապետը զինք առաջնորդեց յարգալի՛րօրէն իր գրասենեակին, բացաւ իր առջև այն գզրոցը որ կը պարունակէր վերջին քննութիւնները, ու հեռացաւ, զինք ձգելէն առանձին:

Հոն էին բոլոր պաշտօնական քննութիւնները, դրուած կարգաւ, ըստ իրենց յաջողութեան: Իւրաքանչիւր պարութա կը ներփակէր մէկ նիւթ:

Շանթ գիտէր արդէն անձնական ոճը ժիր Պայլի: Հմայք՝ զօր չէր լսած երբեք: Կ'ուզէր այժմ տեսնել իր գրական ոճը, իր լեզուն: Բայց դրաւ մէկդի՝ առաջին պարութան, յատուկ հայերէն քննութիւններուն: Բացաւ երկրորդ պարութան, յատուկ պատմութեան, կարգաց, կարգաւ, բոլոր քննութիւնները, զորս քննեց ամէն տեսակէտէն: Ժիր Պայլ էր առաջին: Բացաւ երրորդը, յատուկ ուսողութեան, կարգաց, կարգաւ, բոլոր քննութիւնները, զորս քննեց ամէն

տեսակէտէն: Ժիր Պայլ էր նորէն առաջին: Բացաւ չորրորդը, հինգերորդը, մինչև վերջինը, կարգաց, կարգաւ, բոլոր քննութիւնները, զորս քննեց ամէն տեսակէտէն: Հաստատեց թէ, ոչ միայն Ժիր Պայլ էր միշտ առաջին՝ այլեւ բոլոր իր քննութիւնները կը մնային գերազանց:

Եւ, վերջապէս, բացաւ առաջին պարութան: Տեսաւ, առաջին կարգին, հայերէն քննութիւնը Պերճ Հայկի: Անշուշտ, մտածեց, Ժիր ունէր արտակարգ նիշ. քանի որ իրը չէր առաջին: Անտարբեր, զայն դրաւ մէկգի, տեսաւ, երկրորդ կարգին, հայերէն քննութիւնը Վարդ Կայծի: Միշտ անտարբեր, նայեցաւ երրորդին, չորրորդին, հինգերորդին, ու չտեսաւ իրը: Կանգստացաւ: Բայց, յա՛նկարծ տգգունեցաւ՝ ի տես վեցերորդին...: Նայեցաւ դեռ՝ այո՛, ի՛րը...: Նայեցաւ իր նիշին՝ մնաց վրիպած: Ժիր Պայլ ունէր վե՛ց...:

Ի՛նչ... յետամնացութիւն, բացագանչեց Շանթ: Յետ անյուր յաջողութիւններէն՝ ի՛նչ ամօթ անգիտանալ մա՛յր նիւթը...: Չէր յուսար իրմէ ա՛յսքան ծուլութիւն: Չգիտնա՛լ իր մայրենի լեզուն՝... ի՛նչ ցաւալի վիճակ...:

Չայրագին, քաջեց շարագրութիւնը Ժիրի, զոր քիչ մնաց պիտի պատուէր, ու տրտմաբար սկսաւ զայն կարգալ: Բայց, հետզհետէ, իր զայրոյթը մեղմացաւ, իր տրտմութիւնն անուշցաւ: Երբ աւարտեց իր ընթերցումը՝ ինքիւրեն ըսաւ զարմացած. «Ի՛նչ իմաստուն գիւտ նիւթի՛... որ կը հետաքրքրէ բոլոր դասակարգերը մարդկութեան, և որ չի հիննար ցորչափ տեւէ կեանքն երկրագունտին: Իսկ իր լեզուն, ինչքա՛ն սիրուն, ի՛նչ ջինջ ոճ, յստակ ու ինքնատիպ...»:

Կրկին կարգաց իր շարագրութիւնը, ու երբ զայն աւարտեց՝ գոչեց հիասքանչ. կարծես թէ զինք լսէին բիւր անձեր. «Նո՞ր հայերէն... ճշմարի՛տ վերածնունդ... Ն Ո Ր Գ Ի Ր»...: Ու այս վերջին բառն արձագանգեց ուժգին՝ դասարանէ դասարան. «Ն Ո Ր Գ Ի Ր»: Երրորդ անգամ, զայն կարգաց բարձրաձայն, ուշագիւր իր իւրաքանչիւր տողին, նոյնիսկ բառին:

«ՔՐԶԵՐ Կ՛ԱՊՐԵՆ»

«Գրեթէ միշտ կը հանդիպինք նոր գրողներու, որ, հազիւ ծնած կը մեծնան, ու իրենց անունը կ'արձագանգէ թերթէ թերթ, չնորհիւ միայն փողանքներուն: Ամէն օր կը բերէ այս լուրերէն: Հեռագրերն իսկ մեզ կը յայտնեն ապշեցուցիչ գէպքեր, ներշնչելէն մեծ յոյսեր ընթերցողին:

Ստուգիւ, պարտինք ընդունիլ որ այս տեսակ գրագէտները կը կարծուին առաջնակարգ առաջին հերթին, ընթերցող հասարակութենէն:

Մինչ անոնք, փառամոլ ստորագրելու՝ կը նետեն հրապարակ զանանան նորա վէպեր, ընտրելէն իբր վերնագիր իրենց գրքերուն՝ միշտ տարօրինակը, զգայացունցը, զարմանալին...:

Այս գրքերը կը հռչակուին մեծ աղմուկով: Բիւր օրինակներ կը սպառին դիւրաւ, չնորհիւ մեծահռչակ փողանքներուն՝ որ զանոնք կը փառաբանեն իբր վեհ երկեր:

Սակայն, հակառակ ասոր, այդ կարծուած վեհ երկերը չեն դիմանար լոյսին...: Անոնց

հեղինակները կ'անգիտանան, թէ իրենց համբաւն է լոկ երեւութական, թէ իրենց անունը կը շրջի բերնէ բերան, նման այն ազդերուն՝ որ կը տեսնեն օրեր միայն: Երբ փողանքները դադրին՝ այս երկերը կը մահանան իսկոյն, ինչպէս ջրազուրկ ձուկեր...: Զի. այդ երկերը չունին ինքնատիպ ոճ: Շատ քիչեր միայն կրնան փոքեւ նոր ձեւ արտայայտութեան: Ու ասի կը պահանջէ ոչ միայն բնատուր ձիրք ու քաջութիւն, այլեւ անձնուէր ջանք ու համբերատար սրբագրութիւն: Ահա ո՛ւր է մեծագոյն յատկութիւնը գրագէտին:

Այս տեսակ երկերը կը ծնին շուտ, առանց երկունքի, ու հազիւ դպած գրական փորձաքարին՝ կ'օրհասին յանկարծօրէն:

* Շաքր օեօսեց.

* * (Գրչակնիւր...):

«Իսկ կան, թէեւ հազուագիւտ, իրական տաղանդներ՝ որոնց երկերը կը հասուննան երկար տարիներ, ու կը ծնին յետ երկունքէն, առանց ուէ փողանքի՝ վստահ՝ ապագայէն...: Ասոնք կ'ընտրեն իրենց նիւթը մեծ հոգածութեամբ: Կը նուիրուին իրենց ոճին: Կը գրեն քիչ բայց յստակօրէն, իրենց արուեստը չի մեռնիր բնաւ, զի ժամանակը կը ջնջէ ամէն ինչ բացի Յստակութենէն: Իրենց երկերն ունին այնպիսի՝ ջինջ ոճ, չեղտ ու կեանք՝ որ կ'արժանանան յաւերժ գնահատութեան: Ասոնք գիտեն, բնականաբար, որ թէեւ նիւթն ունի իր յատուկ արժէքը, բայց գիտեն նաեւ, թէ չկա ո՛ւէ գրական երկ, ո՛ւէ վէպ, որ ապրի չնորհիւ իր նիւթին: Զի, ոճն է ամէն ինչ, կամ, գրականութիւնն իսկ:

Ստուգիւ, Գիրը կ'ապրի ոճով: Նայեցէք գրական պատմութեան. բոլոր անմահներն ունին հոյակապ ոճ:

Դժբաղդ է ա՛յն որ կ'արհամարհէ ոճը: Գաղափարը կ'ապրի միայն ոճով: Սա է անհրաժեշտ ջիղը գրականութեան: Արդէն, բուն արուեստն է տալ նոր ձեւ հին գաղափարին:

Գրականութիւնն է այն գրական արձանը՝ որ կը կերտուի գաղափարներէ և զգացումներէ, ոճը կը ծառայէ զանոնք արտայայտելու: Սա կ'արժեցնէ, ուրեմն, յաջողութիւնն այդ արձանին:

Բայց, ափսո՛ս, մեր գրական ոճն է մնացած շատ անհոգ: Որովհետեւ, մեր նոր գրողները չեն ըմբռնած կեանքը մօտէն, ընդհանրապէս: Իրենց գրական ճաշակը չէ նրբացրել գեռ: Զի անոնք չունեցան, շատ անգամներ, թէ առիթը թէ միջոցը գիտելու:

Հազիւ ունինք մի քանի բացառութիւններ, այս մասին: Օրինակ, Վարուժան, իբր ոճաբան՝ եղաւ աչքառու: Իր լեզուն է սահուն ու հմայիչ՝ նման արշալոյսին: Իր գրութիւններն են ջինջ: Իր բառերն իսկ: Ան տուաւ, նոյնիսկ հակառակ իր փոքր թերիներուն՝ փառաւոր էջեր հայ գրականութեան:

Ուրիշ օրինակ եւս: Սիամանթօ ունի իր բուռն լեզուն: Իր նիւթը կը ցոլա կարմիր էջեր հայ տառապանքէն: Իսկ իր ոճն է՝ հակառակ իր չափազանցութեան՝ ա՛յնքան ուժեղ որ չի մոռցուիր...:

Նման հեղինակներ, հեւասպառ, շնասպառ, հոգեսպառ, երբ կ'իրագործեն վերջապէս իրենց

իտէալը՝ կը զգան այն ներքին արժանի վարձատրութիւնը՝ որ իրենց կ'առթէ անհուն գոհունակութիւն անմահութեան...:

Ասոնք կը սէրուին, կը կարգացունին, կը հմայեն ու կը լուսաւորեն յաւիտեան, ազատ ամէն քիւտէ, նորութենէ, գրական դպրոցէ, զի արուեստն ունի վերջնական Գ ե զ ե ց ի կ ը՝ որ չի հիննար...:

* Շանք հաստատեց.

* * «Ճամարի՛ն գրագէտներ...»:

«Իսկ կան բնածին տաղանդներ, որ ունին զանազան ձիրքեր, բայց չունին ոչ առիթը ոչ միջոցը զանոնք անմահացնելու: Ափսո՛ս... իրենց եզակի ձիրքերը չեն զարգանար, ու դեռ կոկոն՝ կ'անհետին...»:

Շատեր ասոնցմէ, թէև կը ստանան անթերի ուսում, ու կրնան դիւրաւ յաղթել այն փոքր արգելքներուն որ կը պատահին իրենց կեանքին՝ բայց կ'ապրին անհոգ, անպայքար, առանց նկատելու որ իրենց հոյակապ գաղափարները կը ցնդին, յամրաբար: Ասոնք կը փորձուին միշտ աւելի գործնական պայքարին, ու քանի որ չեն առաջդիմեր մտաւորապէս՝ կը կորսնցնեն ամէն օր իրենց մտային ուժէն, քիչ առ քիչ: Ու մի օր, այդ ուժն իրենց կը պակսի բոլորովին: Այլեւս ուէ երկ իրենց կը թուի օտար, անհամ, անգոյն, ո՛չ մէկ գրութիւն զիրենք կը հմայէ: Հետզհետէ, կը հեռանան... Գրէն: Կը մոռնան իրենց... լեզուն: Վերջապէս, կը շփոթեն իմաստը... կեանքին: Ունին միայն մէկ մտածում՝

նիւթապատուիրներ, ուր կը կեդրոնանա իրենց միտքն ու հոգին...:

* Շանք եզրակացուց.

* * «Այս կեանքը չ'արժեք...»:

«Քիչեր միայն գիտեն նպատակը կեանքին, ու կրնան զայն իրագործել: Ասոնք չեն մտածեր լոկ ապահովել նիւթականը՝ որուն վայելքն իրենց կը թուի ցած, այլև կը ջանան առաջդիմել բարոյապէս ու մտաւորապէս: Զի, իրենց գերագոյն նպատակն է ձգտիլ գործնական կեանքէն դեպ իսկալ...»:

Այսպէս, ասոնք կ'ըմբռնեն ապրիլ կեանքն իր գեղեցիկ իմաստով: Կեանք՝ որ կը ծաղկի, կ'առաջդիմէ, ու կը ձգտի գործնական կեանքէն դէպ իտէալ: Ու եթէ ասոնք չեն ստեղծեր գրական երկեր, կը սիրեն սակայն կարգալ, զարգանալ, նաև պատկանիլ այն ընկերութեան՝ որ զիրենք կը լուսաւորէ...:

Ահա ասոնք, տենչավառ իմանալու թաքուն իմաստը կեանքին՝ կ'ապրին արժանապէս, լաւագոյն կեանքով...:

Ու Շանք գոչեց.

«Այսպէ՛ս կ'ուզեմ ապրիլ...»:

Ապա, լըջօրէն, յարգալիւօրէն կարգաց ստորագրութիւնը փոքր հեղինակին. «Ժիր Պայլ»:

Այնուհետև, կարգաց շարագրութիւնը Պերճ Հայկի: Ուզեց զայն բաղդատել «Քիչեր Կ'ապրին»ի, բայց ի գուր...: Մին ունէր նոր ոճ, իսկ միւսը՝ ո՛չ մէկ ոճ...: Նայեցաւ իր նշին՝ տասը. իսկ վեց Ժիրի՝ անարդարութիւն: «Ի՛նչ տգէտ ուսուցիչներ...»:

գոչեց զայրագին: «Տգէ՛տ ու անարժան...» բացա-
գանչեց, զարնելէն իր ձեռունին սեղանին՝ ցասմալից:
Ապա, կարգաց միւսերը: Ո՛չ մէկ շարագրութիւն՝ որ
ունենար ճիշդ ոճ, որ չնմանէր գէթ թուրքերէնին...:

Կարգաց լաւագոյն տողերը Պերճ Հայկի.

«Ան անյաղթ և դիւցազուն կայսրին Մեծն
Տիգրանին* կրտսեր զաւակն էր: Կեդրոնական բա-
նակին մէջ յարձակողական գունդը ինք առաջ-
նորդեց, վասնզի առաջին շարքին կռուիլ կ'ուզէր՝
ու իր թշնամիին հերոսաբար յաղթել կ'ուզէր...»:

Շանթ գանեցաւ այս անկերպարան տողերէն:
Ցաւեցաւ թէ Պերճ չէր գրած հայերէն...: Չունէր
ճիշդ ոճ, ո՛րքէն շողկապում իմաստի, ոչ մէկ
քերականական ճշգրտութիւն, ամէն բառ կը յաջորդէր
միւսին կոշտօրէն, ու կը մնար զատ, անջատ,
անիմաստ, ոչ մէկ տող ունէր կեանք...: Իր լեզուն էր
կոշտ, տգեղ, զզուելի, սերած թուրքերէնէն...:
Ուզեց փնտռել մէկ իմաստ այդ անկապ բառերէն ու
կարգաց.

«Ան անյաղթ և դիւցազուն կայսրին...» չկար
իմաստ: Աւելցուց մէկ բառ եւս ու կարգաց.
«Ան անյաղթ և դիւցազուն կայսրին Մեծն...»
նորէն չկար իմաստ: Աւելցուց դարձեալ մէկ բառ
ու կարգաց. «Ան անյաղթ և դիւցազուն կայսրին
Մեծն Տիգրանին...» միշտ չկար իմաստ: Այս
անգամ աւելցուց զոյգ բառեր ու կարգաց. «Ան
անյաղթ և դիւցազուն կայսրին Մեծն Տիգրանին

* Պերճ Հայկ ունի նոյն վրեպը զոր կը գործէ իր
թաւեց սերունդը՝ Բարդ (Տե՛ս էջ 53):

կրտսեր զաւակն...» բայց ի՛նչ լաբիւրինթոս՝
գոչեց: Հո՛ւսկ բառը պիտի տար իմաստ այս
անկապ բառակոյտին...: «Է՞ր» միայն պիտի լու-
ծէր այս քառասյին անելը: Ո՞վ կրնար սպասել
չնչահատ՝ վերջին բառին...: «Անճաշակ ոճ,
անիծեալ վարժութիւն» բացագանչեց: Արդ, ի՞նչպէս
կրնար գնահատել իմաստն այս անիմաստ բառակոյտին:
Ահա, զայն վերածեց իր ոճին, ու կարգաց ինչ որ
գրեց զատ թղթին.

«Ան էր կրտսեր որդին դիւցազն ու անյաղթ
կայսեր Մեծն Տիգրանի: Ինք առաջնորդեց յարձակող
գունդը կեդրոնական բանակին՝ զի կ'ուզէր անձա՛մբ
կռուիլ առաջին շարքին՝ ու յաղթել հերոսաբար իր
թշնամին...»:

Ա՛յս էր ջինջ լեզուն: Ա՛յս էր ճիշդ լեզուն: Ա՛յս
էր հայ լեզուն:

Բայց ինչո՞ւ Պերճ չէր դաստիարակուած այս
ուղղութեամբ: Ինչո՞ւ ամբողջ աշակերտութիւնը
չէր դաստիարակուած այս ուղղութեամբ: Պերճ
ունէր, այո, ճիշդ տեսութիւններ, ուղիղ գաղա-
փարներ, բայց ո՛չ մէկ ուղղութիւն ոճի: Ահա,
սկսաւ զայն թարգմանել թուրքերէնին, ու երբ հասաւ
առաջին վերջապէտին՝ դադրեցաւ գրել ու կարգաց
ինչ որ գրեց.

«Օ եէնիմէզ վէ գահրէման իմփէրաթօրըն Պէօյիւք
Տիգրանըն քիւլիւք էվլատըյը տը»...:

Կը բաւէր...: Չկար պէտք թարգմանելու
բոլորը...: Պերճ չէր գրած հայերէն...: Իր լեզուն
էր շեղ, տգեղ, տձև, սերած թուրքերէնէն...:
Այսուհանդերձ, ո՞վ էր բուն յանցաւորը...: Ա՞ն
թէ իր դասատուն: Շանթ գտաւ, յետ անաչառ

դատուներէն, թէ ան չէր համարատուն այս ահաւոր
չարիքին, ոչ իսկ իր դասատուն, այլ թերեւս
ուսուցիչներն իր դասատուներուն...: Ու, յուսահատ,
փնտռեց թէ ո՞վ արդեօք կրնար լուսաւորել ամբողջ
ազգն այս ուղղութեամբ.

Ապա, կարգաց լաւագոյն տողերը Վարդ Կայծի.

«Հայկը*, աշտարակը շինող հսկաներէն մէկը,
Նոյի թուան թուր, հայ ազգին հայր, մեծահոգի
դիւցազուն, թորգոմի զաւակն էր: Ան Բէլը նշկահեց
որ ամենուն տիրապետել կ'ուզէր, որպէսզի անոնք
պաշտէին իրեն ինչպէս Աստուծոյն: Դիւցազնաբար
իր նետով սպաննեց զինք, և հայկական հարստութեան
հիմնադիրն եղաւ: Եւ իր անունով մեր ազգը հայ
կոչուեցաւ»:

Շանթ ցաւեցաւ դարձեալ, թէ Վարդ եւս
չունէր ճիշդ ոճ, ո՛րքէ շողկապում իմաստի, ոչ
մէկ քերականական ուղղութիւն, ամէն բառ կը
յաջորդէր միւսին կոշտօրէն, ու կը մնար զատ,
անջատ, անիմաստ, ոչ մէկ տող ունէր կեանք...:
Նաեւ, Վարդ ունէր Նոյն վրէպները զորս ունէր
Պերճ: Ան եւս չէր գրած հայերէն...: Իր լեզուն
էր կոշտ, տգեղ, զգուելի, սերած թուրքերէ-
նէն...: Վարդ կը գործածէր՝ այո, հայ բառեր,
բայց զուրկ հայ կեանքէ, հայ բառեր առանց հայ
չունչի, հայ բառեր՝ անզօր պարփակելու այն

* Վարդ Կայծ ունի նոյն վրէպը զոր կը գործէ
Պերճ Հայկ (Տե՛ս էջ 68):

Լ Ո Յ Ս

անմեռ ուժը որ է հայ ոգին: Ու Շանթ գոչեց
զայրագին. «Տարածուած է արիք, ընդհանուր
վարակում»: Իր զայրոյթը հսկայացաւ ու
վերածուեցաւ ամենասուր վշտի՝ երբ մտածեց
դարձեալ թէ, Վարդ չէր գրած հայերէն, այլ հա՛յ
բառեր՝ բայց թուրք ոճ...: Ինք, արուեստագէտ
մինչև իր հոգին, կ'ատէր այդ շեղ ոճը, թուրք
ոճը՝ հակառակ բոլոր ոճերուն...: Ու, մէկ առ մէկ,
հրաշափառօրէն, բոլոր լեզուները ներկայացան իր
երեւակայութեան: Նոյնիսկ տգեղները, բայց, ամենա-
յետինը, թուրք լեզուն: Յանկարծ Շանթ նշմարեց
սաստիկ լոյսեր որ շլացուցին իր աչուին, ու
վերածուեցան հրաշափառ շարժուն տառերու՝ զորս
կարդաց իսկոյն.

«Թուրք լեզուն է հակառակ բոլոր լեզուներուն,
զի, իր ոճն է հակառակ բոլոր ոճերուն: Այս հիմնա-
կան թերին կը բաւէ զայն դատապարտելու: Արաբե-
րէնն իսկ, թէև կ'ընթերցուի աջէն, նման թուրքերէ-
նին, բայց ունի ճիշդ ոճ, ինչպէս ունէ եւրոպական
լեզու: Միայն թուրք ոճն է ծուռ, տգեղ, գանելի,
անկերպարան, ինչ որ կը նուաստացնէ թուրք լեզուն:
Զի՛ ոճն է ոգին արուեստին, ոգին լեզուին, ամէն ինչ:
Այս անսրբագրելի թերին կը նուաստացնէ նաեւ ամբողջ
թուրք ցեղը: Արդ, քանի որ թուրք ոճը կը սկսի
աջէն, հակառակ բոլոր ոճերուն՝ իր մտայնութիւնն
ալ կը սկսի աջէն, հակառակ բոլոր մտայնութիւն-
ներուն: Ուրեմն իր նպատակն ալ կը սկսի աջէն,
ու կը ձգտի դէպի ցածը, դէպի վատը...: Հետե-
ւաբար, թուրքերը չունին վեհ իտէալ...: Իրենց հոգին
է նուաստ, հակառակ բոլոր հոգիներուն, ու, Նոյնիսկ
իրենց կրօնքը կը հակասէ ճշմարիտ կրօնքին...»:

Ու Շանթ մտածեց իսկոյն վերջ այս տիտիւքէն . «Հայ ազգը մնաց վեց երկար դարեր անհայրենիք : Ան կորսնցուց . այս անաւոր շրջանին , անլուր զօրութիւն իր էական ուժերէն : Կորսնցուց նաև իր լաւագոյն , իր հզօր մտաւորականները : Կորսնցուց ամբողջ շարաններ իր հանճարներէն . . . : Մոռցաւ , տակաւ , իր ոսկեղէն գրաբարը , իր գերալոյս լեզուն . . . : Եւ որովհետև ապրեցաւ միշտ մօտ թուրքին , տկար ու հպատակ , վեց տաժանելի դարեր , իր նոր լեզուն այլասերեցաւ , իր նոր ոճն ազդուեցաւ , վերջապէս , թուրք գանելի ոճէն . . . » :

Զայրագին , Շանթ վերածեց գարձեալ իր ոճին , լաւագոյն տողերը Վարդ Կայծի , ու կարգաց ինչ որ գրեց զատ թղթին .

«Հայկ էր որդին Թորգոմի , թուր թուան Նոյի , մին այն հականերէն որ շինեցին աշտարակը , մեծա-հռչակ գիւցազն՝ որ եղաւ հայր հայ ազգին : Ան նշկահեց Բել՝ որ կ'ուզէր տիրապետել ամենուն , որպէս զի պաշտուէր իբր Աստուած : Զինք սպաննեց նետահար , գիւցազնաբար՝ ու եղաւ հիմնադիրը հայկական հարստութեան : Եւ մեր ազգը կոչուեցաւ հայ՝ իր անուամբ » :

Ահա՛ ջինջ ոճը , ահա՛ ճիշդ ոճը , ահա՛ հայ ոճը :

Ամէն շարագրութիւն կը մնար անշուք , չունէր ուղիղ ձև : Այս էր ցաւալի պարագան . . . : Միայն , Ժիր ունէր սիրուն ոճ , իր վերջնական ձևը , իր ջինջ լեզուն : Այո , ոչ մէկ ոճ չէր հաւասարեր իր ոճին՝ այսուհանդերձ , իրը չէր գնահատուած ար-դարօրէն : «Ի՞նչ տգէտ ուսուցիչներ» գոչեց գարձեալ :

Միթէ Ժիր չէ՞ր կրնար գրել նման իր ընկերնե-րուն , ու ստանալ բարձրագոյն նիշը : Բայց ան չէր

ուզած այդ փառքը՝ մնալու հաւատարիմ իր կոչումին՝ ամենուր , ամէն առթիւ , հակառակ իր շահին : Այո , Ժիր ունէր վեհագոյն արժանիքը : Այս առթիւ իսկ իր նկարագիրը կը մնար հաստատ , իր կամքն անշեղ : Այս առթիւ իսկ , ան կը պայքարէր ի սէր հայ գրին , ուր կը մատնանշուէր իր անկեղծ հոգին : Ու միթէ չունէ՞ր իրաւունք լիօրէն : Միթէ ամէն նոր գրող չէ՞ր աւրած քիչ թէ շատ հայ լեզուն , միակ աւանդը մեր պապերուն : Զէ՞ր չարչարած մեր անգին լեզուն , միակ գանձը մեր ազգութեան , մեր իմաստութեան , մեր յիշատակներուն , մեր սրբութիւններուն . . . : Զէ՞ր արատած մեր հիասքանչ լեզուն՝ որ կը նմանէր այժմ անճաշակ թուրքերէնին . . . :

Եւ , ահա , հետզհետէ , տարակոյսը եկաւ հասաւ Շանթի : Զինք պաշարեց սաստիկօրէն : Իր մտածումները հեռացան , ցնդեցան , ու նոր մտածումներ ծնան այս տարակոյսէն : «Ո՞հ . . . եթէ Ժիր ունէր յստակ ոճ՝ ինչո՞ւ չէր գնահատուած . . . : Ան , որդին կօշկակար Բարդի , ի՞նչպէս կրնար ուղղել այն լեզուն որ կը գոր-ծածուէր այժմ . . . : Ո՞վ էր անյաղթելին . . . ի՞նք թէ ան-թիւ գրողները . . . : Ի՞նչ համարձակութիւն քննադատել իրենց լեզուն , որ կը գրաւէր արդէն միտքը բոլորին , ամբողջ Ժողովուրդին . . . : Ի՞նչ յանդգնութիւն զայն դատապարտել . . . : Ու Շանթ սուղուեցաւ իր սուր մտածումներուն . . . : Իր ներքին կռիւը սկսաւ զինք տանջել : Ան կը քննէր հիմա յատկութիւններն ու թերիները նորգրին , նո՛ւրբ գործ , զանոնք կը շարէր ըստ իրենց մեծութեան զոյգ գծերու , զանոնք կը բաղդատէր , մէկ առ մէկ , երկիւղածօրէն : Նրբ աւարտեց այս դժուար բաղդատութիւնը , սկսաւ զննել յստակութիւնն ու մթութիւնը նորգրին : Եւ սեւեռեց

իր շանթալից ակնարկն անոր պարզութեան ու վեհու-
թեան, ապա անոր կոշտութեան ու մթուածեան՝
ու նշմարեց, շնորհիւ իր լուսամտութեան, թէ
թերիները կը մնային յաղթական, հակառակ ա՛յնքան
հրատարակուած թերթերուն, հանդէսներուն, վէպերուն
ու նորավէպերուն... : Ուրեմն, հայ միտքը պարտէր,
այս վայրկեանէն իսկ, տալ այդ կոշտութեան ու
մթուածեան՝ նրբութիւնն ու լոյս... : Հայ միտքը
պարտէր, ի գին ամեն զոհողութեան՝ ջանալ, ճգնիլ,
մտածել, գրել այս ուղղութեամբ՝ որպէսզի իր լեզուն
գեղեցկանար ու բիւրեղանար : Բայց ո՞վ կրնար ընել
այդ... : Կը փնտռէր, կը փնտռէր, կը փնտռէր... :
Ու կը տանջուէր տաժանելիօրէն, գտնելու լուծումն
այս յուսահատ հարցումին

Յանկարծ՝ Շանթ երկիւղեցաւ : Չէր ըմբռներ թէ
ի՛նչ կը պատահէր. կը սոսկար հետզհետէ այն զօրաւոր
լոյսերէն որ կ'երեւէին իր աչերուն... : Վերջապէս
կարծես նշմարել լուսափայլ դէմքը Ժիրի՝ ու լսել իր
հնչուն ձայնը որ կը գոռար.

«Ո՞վ հայ աննման, մի՞ շեղիր քո փշալից ուղիէն,
դու ես այն ազգէն որ տուաւ լոյս մարդկութեան : Ո՞վ
հայ մեծափառ, քալէ՛ քո նուիրական ուղիէն, դու
ունեցար ա՛յնպիսի անցեալ՝ որ պանծացուց հայ անունը
դարէ՛ դար : Ո՞վ հայ անվեհեր, շարունակէ՛ քո փառա-
պանծ ուղին, դու ունեցար ա՛յնպիսի դիւցազն
կայսրեր՝ որոնց արքաներ սպասարկեցին իբր ծառա,
ու դու ունեցար դեռ ա՛յնպիսի հզօր կայսրեր՝ որ հրամա-
յեցին կտրել լեզուներն անոնց որ չէին ուզէր բարբառիլ
հայ լեզուն : Ափսո՛ս... այն օրէն ուր դու ընդուն-
եցար քրիստոնէութիւնը՝ չարչարուեցար աւելի՛ քան

ուէ՛ ազգ, թալանուեցար քո գրացի բարբարոսներէն,
թուրքէն, քիւրտէն, լազէն, թաթարէն, պարսիկէն՝
նոյնիսկ, մոռցար զգալիօրէն քո լեզուն, քո աննման
ոճն արատեցաւ անոնց ոճէն ու մթագնեցաւ... :
Սակայն, եղի՛ր հպարտ, քո լեզուն ունեցաւ անցեալին
այնպիսի՛ ջինջ ոճ՝ զոր ուէ՛ լեզու չունի այսօր... :
Ուրեմն, ո՞վ հայ գրող, ո՞վ հայ գրագէտ, ո՞վ հայ
ուսուցիչ, ո՞վ հայ դաստիարակ, ո՞վ հայ մտաւորական,
մանաւանդ դո՛ւ, ո՞վ ն ուր ս եր ու լ ու ճ, եղի՛ր
արժանի քո լուսաշող անցեալին, գրէ՛ այնպէս ինչպէս
գրեցին քո նուիրական պապերը, գրէ՛ այնպէս ինչպէս
գրեցին Ս. Սահակ ու Ս. Մեսրոպ, կամ գրէ՛, գէթ,
այն հայերէնը որ ծնաւ հրաշափառ գրարարէն, բայց
ջանա՛ որ գրես զուտ հայերէն : Զի, այն օրէն ուր դու
դադրեցար լսել գրաբար՝ սիւսուեցար վարժուիլ
չաբգուելու. ու, հետզհետէ որ դու կ'ուսանաս կեռեւ
նորգիրը՝ կը ստանաս ամենամեծ անարգանքներ քո
երեսից : Մտածէ՛ որ, հայ ցեղ, թուրքը չի կրնար
երբեք հասնիլ այն հերոսական փառքերուն ուր դու
հասար շնորհիւ քո աննման Տիգրաններու, Վարդաննե-
րու և Վահաններու... : Մտածէ՛ որ, քո վատ
թշնամին չի կրնար երբեք հասնիլ այն գրական հրա-
շափառ բարձրութեան ուր դու հասար շնորհիւ քո
եղիչներու, Նարեկացիներու և Բագրատունիներու... :
Ու մտածէ՛ որ՝ դու կրնաս զարձեալ հասնիլ
քո անցեալ հերոսական փառքերուն ու գրական
հրաշափառ բարձրութեան, շնորհիւ այն գերմարդկային
ուժերուն զորս ունին քո արժանի զաւակները :
Հաւատա՛ ուրեմն, ո՞վ հայ ցեղ, թէ մի օր պիտի
արթննան ու գործեն այդ թաքուն ուժերը, ու
պիտի պանծացնեն հայ դրօշը Հայրենիքին՝ աւելի՛,
փառահեղօրէն, ու պիտի արժեցնեն հայ հանճարը՝
աւելի՛ հրաշափառօրէն քան երբեք... » :

Յանկարծ հնչեց շառաչիւնը զանգակին, ու Շանթ սթափեցաւ: Այժմ լսեց սուր ձայներն աշակերտներուն որ իսկոյն լռեցին: Սրբեց իր լիառատ քրտինքը, նայեցաւ ժամացոյցին, բայց ի՞նչ, ժամն էր վեց...: Ուզեց մեկնիլ: Սակայն նոյն պահուն Տեսուչը մտաւ ու զինք բարեւեց յարգալիւր: Շանթ իրեն յայտնեց ամէն ինչ, անվարան: Իրեն կարգաց բոլոր շարադրութիւնները: Նոյնիսկ իրեն ցուցուց, այն տողերը զորս ստիպուեցաւ գրել: Զանոնք բազդատեց իրենց բնագրերուն, որոնց շեշտեց անճոռնի ձեւը, թրքացած ոճ, որ էր պարզապէս արդիւնքը գէշ դաստիարակութեան: Բացատրեց թէ ոչ մէկ շարադրութիւն կ'ընթերցուէր հաճելիօրէն: Իւրաքանչիւր տող կը հակասէր միւսին, ուէ ձե կը հերքուէր միւսէն, ամէն բառ կը յաջորդէր միւսին կոշտօրէն, ու կը մնար զատ, անջատ, անիմաստ...: Ոչ մին ունէր գրական ուղղութիւն բացի ժիր Պայլէ: Ան միայն չէր ազդուած նոր գրողներէն, այլ ունէր հաստատ քերականութիւն, վերջնական ձե ու գեղեցիկ ոճ...:

Տեսուչը կը տարակուսէր այս մասին:

— Սակայն, ըսաւ, ի՞նչ է բուն պատճառը որ իր գրութիւնը չէ գնահատուած...:

— Ո՛հ, ըրաւ Շանթ յուզուած. իր լեզուական բնաշրջումը... պարզապէս: Եւ՝ որովհետեւ՝ ի՞նք միայն կը պայքարի որ նոր լեզուն չարատի...:

Տեսուչը համոզուեցաւ այս մասին: Բայց մտածեց որ իմաստը « Բ ի չ ե ի Կ ' ա պ ի ի ն » ի կը մնար յոյժ անկատար, առարկեց:

— Ժիր չէ թուած, սակայն, ոչ մէկ անուն հեղինակի, բացի Վարուժանէ ու Սիամանթոյէ: Զի մատնանշեր ընթերցողին թէ ո՞ր գրագէտները պարտի կարգալ ու որոնցմէ՞ պարտի զգուշանալ:

— Դա չա՛տ պարզ, գոչեց Շանթ: Ընթերցողը պարտի ընտրել, նոյնիսկ առաջին էջէն, այն գիրքը զոր պարտի կարգալ: Եթէ, ինչպէս կ'ըսէք, սեպենք թէ ժիր թուէր բազմաթիւ անուններ լաւ ու գէշ հեղինակներու, այդ պարագան պիտի մնասէր իր գրութեան, որուն իմաստը պիտի մնար դարձեալ անկատար, զի, ինչպէս ինք կը գրէ՝ « Գրեթէ միշտ կը հանդիպինք նոր գրողներու, որ, հազիւ ծնած կը մեծնան, ու իրենց անունը կ'արձագանգէ թերթէ թերթ, շնորհիւ միայն փողանքներուն »:

Ու քիչ ետք, Շանթ յարեց:

— Կարծեմ թէ, ժիր կը քննադատէ բոլոր անոնք՝ որ կ'աւրեն, կը մթագնեն, կ'այլասերեն մեր հիասքանչ լեզուն...:

— Սակայն չէ պարզած թէ, պնդեց Տեսուչը, որո՞նք կը քննադատէ: Արդեօք, բոլո՞ր նոր գրողները:

— Այո՛, և ոչ: Այո՛, իբր ոճ: Ո՛չ, իբր իմաստ:

— Կ'ուզէի, առաջին տեսակէտէն, տալ իրաւունք ժիր Պայլի, բայց կը վարանիմ...: Կրնա՞նք զոհել բիւր գրողներ, յանուն ոճի:

— Անշուշտ: Մենք կը գտնուինք այն շրջանին՝ ուր ոճն է մեր էական թերին: Ներկա դարուն, մեր գրագէտները պարտին յղկել, բիւրեղել ու յստակել մեր նոր լեզուն: Եւ, ի՞նչ են վերջապէս բոլոր գրութիւնները մեր նոր գրողներուն...: Հէ՛ք տողեր... անիմաստ էջեր...: Մեր հին գրագէտները, հակառակ որ կը պատկանէին մութ շրջաններուն՝ կը գերազանցեն սակայն նորերն ամէ՛ն տեսակէտէն, որոնք չեն արտադրած բնաւ հիասքանչ երկեր: Անշուշտ, օտար գրականութիւններ միշտ ունեցան, հին թէ նոր շրջաններուն, իրենց իմաստուն ոճաբանները, իրենց

անմահ տիտանները: Եզրակացութիւն: Գրեթէ բոլոր մեր նոր գրողները կ'ալլասերեն մեր լեզուն՝ զի, չեն թափանցած մայր գրաբարին: Իրենց եականքերին ե յստակութիւնը, զի չեն հմտացած ոչ մէկ կասաբեալ լեզուի՝ բացի քրական լեզուէն... Մինչդեռ, քսաներորդ դարուն, ո՛չ մէկ երկ չապրիր առանց յստակ ոճի...:

Տիրեց լուսթիւն: Ո՛ւէ տեսակէտ չէր եղած այսքան համոզիչ, ու ո՛ւէ լուսթիւն՝ այսքան յուզիչ: Ու ժիր Պալլ շահեցաւ իրաւունքը՝ արդա՛ր իրաւունք...:

Հիմա, Տեսուչը դարձաւ մտածուն: Բերաւ իր յուշատետրը զոր թղթատեց ու կարգաց: Ապա պատմեց Շանթի, աշակերտական կեանքը ժիր Պալլի: Չմոռցաւ շեշտել այն դէպքերը ուր կը մատնանշուէր իր ուշիմութիւնը: Յիշեց թէ, երկրորդ տարին, ան բացակայեցաւ իր դասերէն, ակամա, ամբողջ մէկ ամիս: Բայց, հազիւ ազատած զինք կաշկանդող արգելքէն, ցուցուց այնպիսի՝ ջանասիրութիւն՝ որ զարմացուց ոչ միայն իր ընկերներն այլ՝ նոյնիսկ իր ուսուցիչները: Ու, քիչ ատենէն, յառաջդիմեց այն աստիճան որ, անցաւ յաջորդ դասարանին: Յայտնեց նաեւ, մասնաւոր համակրութեամբ, թէ վերջին տարին, ինք իսկ հիացաւ իր մտային կարողութեան: Զինք գովեց պաշտօնապէս ու յայտարարեց՝ թէ ժիր Պալլ պիտ ըլլար փայլուն ապագան իր ազգին...:

Ան լուեց դարձեալ: Շանթ, իր աջ արմուկը կռթնած սեղանին, մտածուն՝ կը դիտէր կարծես նկարներն ականաւոր դէմքերուն, որ կ'երանգէին անգոյն պատերը:

Տեսուչը յարեց համարձակօրէն.

— Այո, դիմենք Պ. Բարդի, որ մեզ յանձնէ իր որդին: Եւ կամ, զիջի առնուազն, որ ժիր դառնա ուսուցիչ մեր վարժարանին: Անշուշտ կը յանձնենք իր թոշակը Պ. Բարդի՝ որ չգանգատի: Այսպէս, թէ ժիր կ'ազատի իր ամուլ կեանքէն, թէ՛ կ'ունենա ազատ ատեն, թէ կը նուիրուի իր սիրած ասպարէզին, և թէ՛ Պ. Բարդ չի համարձակիր նեղել իր որդին...:

Շանթ կ'երթեւեկէր այժմ, ա՛յնքան մտատանջ՝ կարծես թէ լուծէր ամենակնճռոտ հարցը: Ան վերանստաւ, նորէն ելաւ, դարձեալ սկսաւ երթեւեկել, միշտ աւելի մտածուն:

Տեսուչը շարունակեց.

— Պարոն Շանթ...

— Ներեցէք ինձ նկատել թէ, զինք ընդմիջեց յանկարծ Շանթ, թէև ժիր կրնա օգնել էապէս մեր վարժարանին՝ սակայն իր ապագան կը պատկանի մեր Ազգին: Ես կը մտածեմ զինք ղրկել համալսարան, Եւրոպա: Կ'առնեմ յանձն ամէ՛ն հոգ, առանց պահանջելու մէկ դահեկան իր հօրմէն: Թող ան զարգանա դեռ, թող ճանչնա օտար հեղինակներ, թող ծանօթանա իրենց նորագոյն երկերուն, թող մտերմանա իրենց բազմազան ձիրքերուն: Մանաւանդ, թող հմտանա իրենց ջինջ ոճին, իրենց քննադատութեան, իրենց ինքնատիպ արուեստին, իրենց երաժշտութեան, և, ահա, այն ատեն ժիր կը դառնա անզուգական Տիտան՝ ոչ միայն մեր ազգային գրականութեան այլև ամբողջ մարդկութեան:

Յուզուած այս վեհ մտածումէն՝ Տեսուչը սեղմեց ձեռուին Շանթի, գոչելէն.

— Կը հիանամ ձեր անկեղծ ազգասիրութեան, Պ. Շանթ: Երանի՛ թէ ամէն հայ հետեւէր ձեր բարձր օրինակին:

Շանթ յայտնեց համեստաբար, թէ իր պարտականութիւնն էր օգնել իր ազգին, պաշտպանել իր արժանի զաւակները՝ առանց սպասելու ուէ վարձատրութիւն։

Յուզուած աւելի ևս իր վեհանձնութենէն՝ Տեսուչը յարեց .

— Քանի որ, Պ. Շանթ, ուէ համալսարան ունի իր յատուկ առաւելութիւնը, կ'առաջարկեմ զինք զրկել ֆրանսական համալսարան, Փարիզ։

— Ես կը մտածեմ սակայն՝ ըսաւ Շանթ լրջութեամբ, զինք զրկել իտալական համալսարան, Հռոմ։ Եւ կամ, Պոլոնեա՝ ուր կը գտնուի Առաջին Համալսարանը, հիմնուած 1100ին, որ կը լուսաւորէ Խաղիւսն և ուրիշ երկիրներ, աւելի քան ութ դարեր...։ Զի մեր լեզուն կրնա օգտուիլ միայն վեհագոյն շնորհքէն, ու, հետզհետէ, լրացնել իր երաժշտական թերին։ Արդ, գիտէք թէ կա միակ երկիր որ ունի, երաժշտական տեսակէտէն, եզակի դաշնակութիւն, որուն կը պարտինք գրեթէ բոլոր ձեւերը ներկա մշակուած երաժշտութեան, թատրերգութենէն մինչև համերգ, և որ կը գերազանցէ բոլոր միւս երկիրները, շնորհիւ իր քաղցրանուագ հանճարին. ան է Իտալիան։

— Այսուհանդերձ, ըսաւ Տեսուչը, ֆրանսերէն լեզուն է նուրբ, վեհ ու ջինջ։ Մենք կրնանք օգտուիլ մանաւանդ իր յստակութենէն։ Անշուշտ, թէև մեր գրաբարն է մեղրածորան, սակայն, մեր նոր լեզուն է կոշտ, բարդ ու մութ...

Շանթ լռեց...։ Կարծես թէ դողային բոլոր իր անդամները...։ Բայց, երբ մտաբերեց անվեհեր հեղինակը «Քիչեր կ'ապրին» ի՛նչ արիացաւ։ Հզօր, զօրաւոր ու շանթալից՝ շնորհեց.

— Մեր նորգիրն է նուրբ, վեհ ու ջինջ՝ երբ զայն գրենք իբր արժանի՝ հայեր...

Տիրեց լռութիւն...։ Ո՛չ մէկ հայ կրնար մնալ անտարբեր այդ պահուն։ Ամէ՛ն հայ պիտի զգար արժանաբար մեծութիւնն իր ազգին։ Ամէ՛ն հայ պիտի յուզուէր իր շնորհքն ու պիտի սքանչանար մեր նոր լեզուն, հրաշափառ Նորգիր՝ որ ծնաւ անյիշատակ դարերէն, որ կը պարփակէ նուիրական աճիւնները Կորիւնի, Դաւիթ Անյաղթի, Յովհան Մանգակունիի, Եղիշի, Մովսէսի, Մամբրէի, Ս. Սահակի ու Ս. Մեսրոպի։

Տեսուչը կարգաց բոլոր ասի՝ իր շանթալից աչերէն...։ Այս բացարձակ լռութիւնը տեւեց երկար ատեն, ազգու զօրութեամբ...

Վերջապէս, Շանթ յարեց.

— Ա՛հ, մեր կէս գիտուն գրագէտները կ'աւրեն, կ'աղձատեն ու կ'ապականեն մեր լեզուն։ Անոնք կը տգեղեն մեր գեղեցիկ լեզուն ամէն օր աւելի։ Արդ, մեր երաժշտական ըմբռնումն է կոշտ, տգեղ ու մութ...։ Մենք միայն մնացինք ետ, այս տեսակէտէն։ Զանաւք ուստի սրբագրել մեր երաժշտական թերին։ Ա՛յս է միակ միջոցը որ կրնա նրբացնել մեր հնչումները, ու զանոնք անուշել, հետզհետէ։ Իսկ իբր յստակութիւն՝ նոյնիսկ իտալական լեզուն չի հաւասարիլ հայ լեզուն՝ որ է պայծառագոյնը լեզուներուն...։

Ասի՛ եղաւ վճիռը։ Շանթ սեղմեց ձեռուն Տեսչին, ու փութաց գէպի գրասենեակ՝ տալու ուղղութիւն իր գործերուն։

ԺԵ

Նոյն իրիկունը, Գին մտածեց այցելել Ժիր Պայլի:
Բայց, հազիւ ընթրած, երբ կը պրպտէր թերթերը՝
հնչեցին: Զինք կը կանչէին առաջնորդարանէն:
Արդ, Գին ստիպուեցաւ յետաձգել իր այցը, գնաց
առաջնորդարան:

Ճիշդ նոյն պահուն, փոքր Ժիր, առնելէն իր
տետրը, կը մօտենար իր գրասեղանին, զուարթուն:
Դեռ կը զգար տաքօրէն բուռն քաջալերը Շանթի,
գրողմուած իր զգայուն սրտին, նաեւ իր թարմ մտքին:
Իր դէմքը կ'արտացոլար անյաղթ վճիռը յարատեւելու:
Ան նստաւ, կարդաց վերնագիրն իր երկին, «Աճմահճ
Արուեսթին»՝ բացաւ իր առաջին էջը, ու ծանրօրէն
արտասանեց իր յանգաւոր յառաջաբանը.

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ

«Ես սիրեցի
Մեր նոր լեզուն
Ու երգեցի
Յոյսերս անհուն...»

Բայց ափսո՛ս մեր...

Հե՛ք գրչակներ

Զարչարեցի՛ն

Նորգիրն անգին :

Զայն աւրեցի՛ն

Զայն սեւցուցի՛ն

Իրենք հղան

Յաւե՛ս գազան :

Բայց գրողներ՝ վէս

Գիտցե՛ք քե՛ս

Պիտ բիւրեղեմ

Մեր լեզուն վսեմ :

Զի սիրեցի

Հայ վե՛հ լեզու՛ն,

Զայն սիրեցի

Միտ եւ անհուն...» :

Ապա, սեւեռեց իր ակնարկն ամբողջ իր երկին, իր վառ երեւակայութիւնը սլացաւ անհուն հորիզոններ՝ ու մտածեց...

Շատոնց զինք չէին ձգած ազատ, որ կարենար վերջացնել իր երկը։ Այժմ, կրնար գրել անարգել։ Թերեւս, երկար ատեն, ոչ ոք պիտի գար զինք ընդհատել իր զբաղումէն։ Եւ, արդէն, իր սուղ վայրկեանները կը թռէին, ուստի փութաց գրել վերջին էջերն իր երկին, ամբողջ իր ուշադրութեամբ, երկիւղածօրէն։

Այդ օր, օգն էր պայծառ ու կենսատու։ Ժիր կը գրէր ներշնչուած՝ այդ իրիկնային պահէն...։ Կը տիրէր բացարձակ լռութիւն իր շուրջը, ամենուր,

նոյնիսկ հեռաւոր տեղեր։ Երբեմն միայն իր գրիչը կը ճռնչէր, մեղմօրէն, ինչ որ կուտար անլուր հմայք այդ բացարձակ լռութեան...։

Քիչ եւս՝ ժիր պիտի վերջացնէր իր անսման երկը...։

Ան էր գոհ, զուարթ, երջանիկ։ Կը զարմանար թէ, այդ իրիկուն, զինք չէին ընդհատած դեռ։ Ելաւ նայելու ժամին։ Ի՞նչ հրաշք... տասն էր անցեր, ու տակաւին զինք կը ձգէին ազատ։ Զգաց, այսպէս, առաջին անգամ, մի նոր հաճոյք՝ որ իսկոյն մոռցուց բոլոր իր տառապանքներն ու թեթեւցուց իր հոգին։

Գոհունակ, ժիր վերանստաւ իր տեղին։ Հրճուէն՝ առաւ իր սիրելի գրիչը, բայց... յանկարծ դողացին բոլոր իր անդամները...

Տեսա՛ւ... հայրական սոսկալի դէմքը։

Ժիր մնաց այդպէս, կարծես գամուած իր տեղին, երկար ատեն դողագին...։ Տեսաւ կիսաբաց դռնէն ա՛յն անեղ դէմքը՝ որ իրեն երեւաց անցած տարի, երբ կը գրէր նոյն տեղին։ Յիշեց, թէ իր հայրը զինք ծեծեց զայրագին՝ ու ինք, հազիւ կրցաւ ազատել անոր ձեռքերէն իր նորածին երկը, ստանալէն իր դէմքին բուռն ապտակներ, նաեւ, մի թեք հարուած աթոռի՝ որուն կրեց ցաւերն ամբողջ մէկ ամիս...։

Մէկ պահ, Բարդ զիտեց ատելաբար իր որդին. ան էր ա՛յն մարդերէն որ կը տիրեն տունին, և որոնց կամքը պարտի կատարուիլ, ա՛նպայման, առանց պատճառաբանութեան. զինք չէր պատժած դեռ այս տարի, բայց այժմ՝ չափն էր անցած՝ իր պատիւը վարկաբեկուած՝ իր արժանապատուութիւնն անարգուած...։

Ահա՛ բարկացայտ՝ մօտեցաւ ժիրի, զինք ապտակեց

կատաղիորէն, յափշտակեց անգին երկը զոր պատուեց զոյգ անգամներ՝ շեշտելէն իւրաքանչիւր անգամին .
«Խե՛նթ, խեւո՛ւկ . . . » :

Սաստիկ ցաւէն՝ Ժիր մնաց անշարժ : Ամէն ոք պիտի սահմուկէր նման յարձակումէն : Բայց, երբ մտածեց թէ կրնար փրկել իր երկը՝ վերածուած դեռ չորս մասերու՝ արիացաւ, պրկեց ամբողջ իր ուժը, ըրաւ գերբնական ճիգ ու տիրացաւ անոնց : Սակայն՝ այս ճիգը մատնելէն իր միտքը, ամէն յոյս կորաւ վերջնականապէս : Բարդ զանոնք կորզեց իր ձեռքերէն, կոպտօրէն, ու զինք հրեց ուժգին պատին . . . : Ու չորս մասերն եղան վաթսուէն ու չորս՝ պատուուելէն ամէ՛ն անգամ, իր իւրաքանչիւր սովորական բառին .
«Խե՛նթ, խե՛ւուկ, խա՛յտառակ, վա՛տախտարակ . . . » :
Հպարտացած՝ Բարդ շեշտեց դե՛ռ աւելի սուր իր աւերիչ չորս բառերը՝ տալէն, չարամտօրէն, չորս անբուժելի վէրքեր որդիական սրտին . . . :

Այսպէս, աննման երկը զոր պատրաստեց Ժիր մէկ տարիէն, ի գին ամէն զոհողութեան, ամենամեծ հոգածութեամբ, անլուր համբերութեամբ, անհուն գուրգուրանքով՝ ջնջուեցաւ մէկ վայրկեանէն . . . :

Բարդ զովացած, թեթեցած, յաղթական՝ մօտեցաւ հանդարտօրէն պատուհանին, ուրկից փութաց ցրուել օդին՝ ամենայն պաղարիւնութեամբ, թանկագին բեկորները որդիական երկին . . . :

Երբ Բարդ աւարտեց իր կրթական պարտականութիւնը՝ հանգստացաւ :

Ազատած վերջնականապէս իր մտատանջ հոգէն, փութաց, անդորրութեամբ, լուալ իր բիրտ ձեռուին, չմոռցաւ նաև լուալ իր երեսը՝ զայն չցուցնելու հիւրերուն իր վայրագ արտայայտութեամբ :

Իսկ, Ժիր, հաւաքած մի քանի փշուրներ իր երկէն, մնաց երկար ատեն անշարժ, զգայազիրկ . . . : Երբ սթափեցաւ կիսովին, սկսաւ համբուրել անյագօրէն մէն մի փշուր, զանոնք դրաւ բոլոր իր գրասեղանին, կազմեց անոնցմէ մի քանի կտորներ զորս շարեց կարգաւ, մեքենաբար, ու կրցաւ կարդալ, բնագոյրէն, մի քանի նուիրական բառեր որ չունէին իրենց շարքը դժբաղդաբար . . . :

Բոլոր ասի՝ իրեն կը թուէր երազ . ան կը նայէր առանց ահսնելու, կը դիտէր այդ փշուրներն առանց տրամաբանելու, կը կարդար այդ նուիրական բառերն առանց թափանցելու անոնց իմաստին, ու կը ծիծաղէր թէ, իր անմահ երկն էր բզքտուած՝ նոյնիսկ կը զարմանար թէ, այդ մի քանի կտորները չէին

ամբողջութիւնն իր երկին... ։ Բայց, երբ սթափեցաւ բոլորովին՝ ըմբռնեց անդարձ... իրականութիւնը, հասկեցաւ ամէն... ինչ ու յանկարծ արձակեց ա'յնպիսի սուր աղաղակ՝ որ սարսեց ամբողջ տունը... ։ Այն ատեն միայն նուաղեցաւ ծանրօրէն իր հսկա կսկիճէն... ։ Այս սաստիկ աղաղակը պիտի ցնցէր անգամ ամենաբարբարոս մարդը՝ բայց, տիրեց բացարձակ լռութիւն հոն, իբր թէ ոչ ոք բնակէր այդ տունը... ։

Ու հէք հեղինակը յանկարծ տապալեցաւ գետին, գալարուեցաւ սոսկալիօրէն երբ յիշեց, վերջին անգամ, ջնջուիլն իր անմահ երկին՝ հայրական պիղծ ձեռքերէն... ։ Այդ ահաւոր հարուածն ազդեց իր ուղեղին, իր ջղային գրութիւնը ցնցուեցաւ ու ժիր կորսնցուց իր մասնակի յիշողութիւնը... ։ Ջնջուեցաւ իր մտքէն ամէն ինչ որ կը կապուէր իր երկին, նոյնիսկ իր փճացումը, այն չարաշուք պատկերը, ամբողջ այն զարհուրելի տրամը որ կատարուեցաւ այլեւս... ։

Ոչ ոք նշմարեց, այդ պահուն, նուաղիլն ու գալարուիլը թշուառ հիւանդին ։ Ոչ ոք կրցաւ մօտենալ իրեն, հասկնալ իր տառապագին վիճակը, ոչ ոք զինք սփոփեց՝ սոսկալէն ահեղ Բարդէ ։

Հիւրերն եկան վերջապէս ։ Ամէն ոք մօտեցաւ իրենց, գոհ, զուարթ, եռանդուն ։

Այս անգամ, երկար շարքը «ինչպէս էք» ի տեւեց քիչ ։ Անմիջապէս, Տօրքերը գովեցին իրենց միբզն ու կերակուրը ։ Իսկ Նորքերը սկսան հիւսել գովքն իրենց փոքրերուն ։

— Պ. Տօրք, հաւատացէք ինձ, կ'ըսէր Պ. Նորք յուզուած, թէն մեր սրամիտ Գիւտ չերթար դպրոց, բայց ինքնիրեն կը զարգանա ։

— Չեմ չափազանցեր, Պ. Տօրք, կ'ըսէր Տիկ.

Նորք ոգեւորուած, մեր ուշիմ Գիւտ հնարեց, անցած օր, հակառակ իր մէկ թիզ հասակին, զոյգ հոյակապ կառքեր՝ ու դեռ ինչե՛ր... ։ Այդ կառքերը մեզ զարմացուցին, ստուգիւ, իրենց անզուգական երեւոյթով ու իրենց չորս անիւներով... ։

— Լաւ յիշեցի, կը յարէր Պ. Նորք միշտ յուզուած, այժմ կրնամ ըսել ձեզի ալ, զի այլեւս մտերմացանք, թէ Գիւտ մեզ հիացուց անցած օր ։ Կարծես թէ ըլլար մեծագոյն հռետորը՝ մեզ սքանչացուց իր ուշիմութեամբ, չէ՞ Սիւք ։

— Ճի'շդ, բայց ձգէ որ ես պատմեմ ։

— Ո'չ, ես պատմեմ, դու չես գիտեր այն կէտը զոր պիտի չեչտեմ ։

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, ձգէ որ ես պատմեմ այս անգամ, ամէն տեղ դու պատմեցիր՝ չյոգնեցա՞ր դեռ ։

— Շատ լաւ, սկսէ՛ նայինք ։

— Առաջագոյն, յայտնեմ թէ նպատակս չէ գովել փոքրս, քա՛ւ լիցի ։ Անցած իրիկուն, Գիւտ ու ես նստեր կը թղթատէինք տարեցոյցը, Գիւտ՝ կարդալէն արագօրէն, իսկ ես՝ հազիւ նայելէն պատկերներուն ։ Ձի, հակառակ իր փոքր տարիքին, ան կը կարդար ամէն ինչ մէկ ակնարկով, ու կը դարձնէր էջերը շա՛տ շուտ ։ Երբ հասանք հանելուկներուն, անկից իրեն հարցուցի մէկ հատ, զոր գիտցաւ շատ դիւրաւ ։ Բայց ո՞վ կրնա գիտնալ այդ տարիքին, նման բաներ ։ Ապա, տեսէք ի՛նչ պատահեցաւ ։ Յանկարծ զանգալը հնչեց, ու Օր. Բոյր մտաւ, նազելիօրէն ։ Երբ հաճեցաւ նստիլ՝ Գիւտ նէրա հարցուց նոյն հանելուկը, բայց նէ չգիտցաւ, հակառակ իր մե՛ծ հասակին ։

— Իրա՛ւ, յարեց իսկոյն Տիկ. Տօրք, աղջիկս կ'ըսէր արդէն որ իր միտքն է սնամէ՛ջ ։

Յանկարծ փրթան անգուսպ ծիծաղներ որ սաստկացան, ընդհանրացան հետզհետէ, զի ամէն ոք կը հեշտանար ծաղրելէն: Նոյն ատեն Գիւտ գոչեց «սնամէջ» սրածայն՝ և ծիծաղները սաստկացան դեռ աւելի այս անգամ, ա՛յն աստիճան որ կորզեցին սուր քրքիջներ ներկաներէն, ու, ամէն ոք հրճուած, զինք չնորհաւորեց ջերմօրէն:

Տիկ. Տորք սպասեց անհամբերօրէն որ ծաղրերը դադրէին՝ որպէս զի ինք ալ գովէր համեստօրէն իր որդին: Բայց, սպասեց շատ երկար ատեն...: Հազիւ անդորրած սրահը՝ ահա կը ներբողուէր Օր. Հեզ: Տիկ. Նորք ներկայացուց իր աղջիկը շատ հեզ, ուշիւ ու սրամիտ:

— Թէեւ, ըսաւ արդարասէր մայրը, աղջիկս է քսաներորդն իր դասարանին, բայց, նէ ունի հոյակապ հեզութիւն, ուշիւութիւն ու սրամտութիւն: Եթէ չըլլար միայն սա անիրաւ «ուսուցչուհին» աղջիկս կ'ըլլար առաջինն իր դասարանին:

— Խի՛ստ ճիշդ կը խօսիս կոր* Տիկ. Նորք, ըսաւ Բարդ, որ կը սիրէր լոկ իր անդրանիկ որդին, նո՛յն խարդախութիւնը նաեւ խելացի զաւկիս պատահե՛ր է:

* «Կոր» մասնիկը կը սերի քրական «եոր»էն: Օրինակ «ալբեոր», «չըգրեոր», «չաղրըրեոր», զորս գրչականք կը քարգմանեն հետեւողաբար «կ'առնէ կոր», «կ'ելլէ կոր», «կ'երգէ կոր», եւ որոնց ճիշդ հայերէններն են՝ «կ'առնէ», «կ'ելլէ», «կ'երգէ»:

ՆՈՐԳԻՐ չունի «կոր» մասնիկը՝ կո՛ւս ձեւ եւ ո՛չ քէ գրական՝ զոր գրչականք եւս կը գործածեն, հետեւելէն Բարդերու...:

Լ Ո Յ Ս

Անիրաւ ուսուցիչը ձախողեցնել կ'ուզէ քննութեան մէջ մեր աշխոյժ Վարժը, սակայն տեսնելով թէ ան խոհեմութեամբ կը պատասխանէ, կը խորհի սխալեցնել զինք այնպիսի հարցումներով՝ որ չկան եղեր նոյնիսկ ամենախոշոր մատեաններուն մէջ...:

Ու դեռ Տիկ. Տորք չէր գոված իր... որդին, երբ ամէն ոք սկսաւ լուսաւորել ընկերութիւնն իր անձնական յատկութեամբ: Այսպէս, իրենց գովքը տուեց երկար ատեն տաք ոգեւորութեամբ, զի, փոքր թէ մեծ, ամէն ոք կը զուարճանար, առանց բացառութեան: Ժամերը կը սահէին անզգալաբար, փուճ ու սին ինքնագովութեամբ...:

Հիւրերը մեկնեցան, վերջապէս, շատ ուշ: Գոհ, աւելի արժէքացած քան առաջ, զիմեցին իրենց տունը, հպարտօրէն:

Այսպէս, ամէն ոք զուարթ, փութաց հագնիլ իր ցայգագգեստը, մտաւ անկողին արտասովոր հեշտութեամբ: Ու, քնացաւ հանգարտօրէն, առանց բնաւ մտահոգուելու թէ՛ փոքր ժիր ունէր սաստիկ ջերմ այդ պահուն...:

Ո՛չ ոք, երբ ժիր կը տանջուէր չարաչար, համարձակեցաւ մօտենալ իրեն, հասկնալ իր հոգեկան տառապագին վիճակը, ո՛չ ոք զինք սփոփեց՝ սոսկալէն ահեղ Բարդէ...:

ԺԵ

Երբ Շանթ կարգադրեց ազգային գործերը, իսկոյն մեկնեցաւ Մերսին, ընդունելու պաշտօնապէս այն անձնաւորութիւնը որ հոն պիտի գար Անգլիայէն:

Հազիւ շոգեկառքը մօտեցաւ կայարանին՝ շատեր զինք ողջունեցին: Ահա բազմութիւնը զինք պատեց բերկրալիր: Ամէն ոք հրճուած իր ներկայութենէն՝ մոռցաւ իր ցաւը, իր գործը, ամէն ինչ, ու սկսաւ ծափել, երգել, գոչել, իրեն մաղթելէն երկար կեանք ի բոլոր սրտէ...:

Ու ճիշդ սպասուած պահուն, Շանթ հիւրնկալուեցաւ կուսակալէն, որ զինք պատուասիրեց արժանի մեծարանքով: Ապա, անոնք փութացին դէպի նաւահանգիստ: Հոն, ընդունեցին անգլիացի հիւրը, մեծամեծ պատիւներով՝ երբ հոծ բազմութիւնը կը ծափահարէր անընդհատ: Ու մեկնեցան ինքնաշարժով դէպ ապարանքը կուսակալին, ուր հիւրասիրուեցան արքայավայել թէյասեղանի:

Յաջորդ օր, Շանթ մեկնեցաւ դէպ Ատանա:

Մէկ ժամ վերջ, շոգեկառքը կը հասնէր Տարսոն: Կայարանն էր լի՝ հայերէ: Ամէն ոք կ'աճապարէր, ամէն ոք կը բերկրէր, ամէն ոք կը գոչէր «Կեցցէ՛ Գին Շանթ»:

Շանթ երեւց լուսամուտէն՝ բարեւեց ժողովուրդը, որ չէր ուզէր իր մեկնումը: Ձայները բարձրացան դեռ աւելի, ծափեր ու հուրրաներ թնդացուցին

օդն այնպիսի՝ ոգեւորութեամբ, որ ազդեցին Շանթի:

Ան ներկայացաւ վերջապէս ժողովուրդին, պատուիրեց լուծիւն: Յանկարծ ամէն շշուկ դադրեցաւ, կարծես թէ ժողովուրդն անհետէր:

— Սիրելի հայրենակիցներ, ըսաւ, ազգային գործեր զիս կը կանչեն Ատանա՝ ստիպողաբար: Կը ցաւիմ որ այս առթիւ չեմ կրնար գոհացնել ձեր փափաքը՝ սակայն, պիտի ջանամ վերադառնալ հոս, մօտ առնէն:

Ժողովուրդը դադրեցուց իր պահանջը, յուսալից իր մօտալուտ այցին, նուիրեց ծաղկեփունջեր Մեծ Հայուն որ կը մեկնէր, որուն կը պարտէր արդիացումն իր մանկապարտէզին, յառաջդիմութիւնն իր վարժարանին, բարեւաւումն իր ազգային գործերուն: Նոր սերունդը զինք կը ծափէր սրտանց, իր բերկրանքէն կ'երգէր անդադար, կը սուլէր, կ'աղաղակէր, կ'ոտնահարէր, երբ յաղթանդամին գոչեց աւելի վեր այս բարձրագոյ աղմուկէն «Կեցցէ՛ Գին Շանթ», երեւցաւ ձեղքելէն բազմութիւնը, նուիրեց իր բարերարին իր նորատիպ երկը, ուր Շանթ նշմարելէն իր անունը հռչակեց «Վարդ Կայծ», ապա զոյգ երիտասարդներ նուիրեցին իրենց բարերարին զոյգ թանկարժէք գորգեր ուր էր բանուած իր լուսանկարը, յանկարծ շոգեկառքը յառաջեց, ահա ժողովուրդը ծափեց ամբողջ իր ոգեւորութեամբ, նորէն լսուեցան բիւր գոչեր, բիւր հուրբաներ, բիւր աղաղակներ, բիւր տրոփիւններ, օգը թնդաց աւելի ուժգին, սուր ձայներ սասկացան ա'յնքան որ ոչինչ կը լսուէր, իսկ Շանթ ելաւ նայելու ժողովուրդին վերջին անգամ՝ ու տեսաւ իր բիւր շարժուն թաշկինակները, լսեց նաեւ, շատ հեռուէն, իր անկեղծ կեցցէները, որոնց միջոցաւ ան իրեն կը զրկէր, տակաւին, իր միահամուռ Սէրը...:

Կիրակի այգը կը ծագէր հրաշափառ:

Ամէն դի կը տիրէր անդորրութիւն, ամէն դի կ'արտացոլար նոր եռանդ...:

Շանթ կը գիտէր ամէն անցորդ իր գրասենեակէն, կարծես տրտում: Խնչ էր իր մտահոգն արդեօք...:

Անցորդները դադրեցան: Շանթ սպասեց դեռ երկար ատեն:

Ժամերը կ'անցնէին, յամրօրէն:

Ան սպասեց անհամբեր, մինչեւ կէսօր: Ոչ ոք երեւցաւ: Այսպէս, յուսահատ առաջին անգամ իր կեանքին՝ սկսաւ մտածել...:

Կէսօրը շատոնց էր անցեր...: Այժմ, Շանթ կ'անհամբերէր: Իւրաքանչիւր վայրկեան կը ճնշէր իր սրտին...: Ահա, վերջապէս նշմարեց Վարդ, որ վազեց դէպ իրեն, ու գուժեց տրտօրէն. «Լսեցի որ Ժիր է ծանրապէս հիւանդ...»: Շանթ երկիւղեցաւ...: Կռահեց թէ այս հիւանդութիւնը կը ծագէր մէկ անըացատրելի պատճառէ՝ ու կրնար յանգիլ, նոյնիսկ իր կորուստին: Վարդ ու Շանթ դիմեցին, անմիջապէս, դէպի տունը Բարդի:

Երբ հասան հոն, Տիկ. Պալլ զիրենք հիւրնկալեց։ Անվարան՝ Շանթ ուզեց տեսնել Ժիր։

Երբ Շանթ ու Վարդ մտան ներս սենեակէն՝ Ժիր սթափեցաւ։ Յաւեցաւ անհունօրէն, ու չկրցաւ զսպել իր արցունքը, հեծկլտաց լալազին...։ Այս տեսարանը սարսեց Շանթ։ Ան չէր կասկածեր թէ՛ այս լացն էր առա՛նց պատճառի։ Լըրիւ, մօտեցաւ Ժիրի, բայց, ի՛նչ... ո՞վ էր ան...։ Սարսափած՝ դարձաւ Վարդի որ իրեն յայտնեց, գրեթէ անխելօրէն, թէ ան չէր իր անբաժան ընկերը...։ Այն ատեն լսուեցաւ՝ կարծես շատ հեռուէն, նուազած ձայնը Ժիրի. «Այո՛... ե՛ս եմ քո անբաժան ընկերը, Կա՛յծ...»։ Սրտաշարժ՝ Շանթ ու Վարդ իրար նայեցան, ինքնաբերաբար ըսելէն. «Ինչքա՛ն է նիհարցած...»։

Նոյն պահուն Բարդ երեւցաւ իր հիւրերուն, ու զիրենք հրաւիրեց հիւրանոց։ Բայց Շանթ ուզեց սփոփել Ժիր, մօտեցաւ իրեն յոյժ փափկօրէն, զինք համբուրեց ճակտէն, զինք յորդորեց որ համբերէր քիչ ևս առանց նեղուելու, զինք յուսադրեց վերջապէս թէ մօտ ատենէն ինք պիտի աղէկնար, ու ամէն ինչ պիտի դարմանուէր։

Անհամբեր, Բարդ մօտեցաւ Շանթի, զինք հրաւիրեց նորէն հիւրանոց, յայտնելէն թէ, կը զգար մեծ պատիւ իր ներկայութենէն։ Շանթ ու Վարդ իրեն հետեւեցան, ակամա։ Հասած հիւրանոց, Վարդ հարցուց մտերմօրէն Բարդի, թէ ի՞նչ ունեցաւ իր որդին։ Բարդ ջանաց ծածկել իրականութիւնը սապէս.

— Նախ և առաջ, հարբուխ եղաւ, վերջը կը խորհիմ որ սխալ գործեց խոնջած խոնջած ջուր խմելով խաղալէն ետք, հակառակ յաճախակի խրատներուն ու խրախոյսներուն։ Բարեբախտաբար, խղճմտանքս

խորապէս խաղաղ է որ իր անհանգստութեան պատասխանատուն ինք է։ Յաճախ հարցափորձեցինք զինք, սակայն դժբախտաբար բան մը չպատասխանեց որ մարդ բան խորհի։ Վերջերս խիստ խոկալ սկսաւ, հակառակ որ միշտ կը խրատէի զինք այս անխոհմտութեան համար, ու իր հարբուխը կուրծքին իջած ըլլալու է։ Բայց ոչինչ, կը խորհիմ թէ կրնա խնամուիլ՝ միայն թէ զինք տաք պահել աշխատելու է։

Վարդ չհաւտաց այս կեղծ բացատրութեան, ու ձգելէն իր մտերմական շեշտը՝ բացօրէն ըսաւ Բարդի.

— Եթէ մարդս հարկադրուի ճշգել ամենափոքր վրէպը՝ վեհանձն սրտեր միայն զայն կը վերագրեն իրենց անձին...։

Բարդ մտածեց մէկ պահ։ Չէր հասկնար բնաւ այդ վերացական բացատրութիւնը։ Իր ահաւոր տգիտութիւնը զինք տառապեցուց սաստկօրէն՝ թերեւս առաջին անգամ իր կեանքին...։ Այսպէս, զգաց ներքնապէս սուր տանջեր որ զինք չարչարեցին ա՛յն պատճառաւ որ, չէր արժանացած ըմբռնել իմաստն այդ սրտազեղ բառերուն...։ Ու, քիչ ետք՝ դարձած Վարդի՝ յարեց իր յատուկ շեշտով.

— Աշխարհաբա՛ր* խօսէ ծօ... խորամանկութեան մի՛ սկսիր։

* «Աւխարհաբար» կը նշանակէ «աւխարհի կերպով» (ՏԵ՛ս «ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ»)։ Այս մակբայը՝ ինչպէս կը տեսնեմ, չունի այն իմաստը զոր գրչակներ կ'ուզեն իրենց օալ՝ հետեւելէն Բարդերու...։

— Շա՛տ կը ցաւիմ, ըսաւ Վարդ անկեղծօրէն, թէ կ'ուզէք ծածկել մեզմէ հիւանդութիւնը ժիրի՝ անգի՛ն ընկերոջս . . . :

Բարդ լռեց այս անգամ, գունատեցաւ . . . : Շանթ թափանցեց իսկոյն իր նենգ սրտին՝ բայց ուզեց, առաջագոյն, մտածել բուժումը ժիրի :

— Շատ լաւ, ըսաւ Բարդի, գիմենք իմ անձնական բժշկին որ զինք դարմանէ, զի կրնա ըլլալ որ իր վիճակը սաստկանա դեռ աւելի . . . :

Թէև Բարդ չէր այս կարծիքէն, բայց, մտածելէն թէ բժիշկը պիտի գար ձրի՝ հաճեցաւ համաձայնիլ : Հայկ շտապեց կանչել բժիշկը :

Բժիշկը չուշացաւ : Ան քննեց իսկոյն բազկերակը ժիրի, և, հասկցուց ներկաներուն որ հաճէին զինք ձգել առանձին : Հիւանդը մնաց բժշկին . . . :

Քիչ ետք : Բժիշկը մտաւ հիւրանոց, շատ լուրջ :

— Ի՞նչ լուր Պ. Բժիշկ, հարցուց Շանթ յոյժ մտատանջ :

— Ափսո՛ս, ըսաւ բժիշկը տրտմօրէն, կը ցաւիմ որ ժիր ունի հոգեկան հիւանդութիւն, արդիւնք՝ ուղեղային ուժգին ցնցումին . . . : Նման հիւանդները կ'ունենան, գրեթէ միշտ, դառնացած կեանք : Այդ ահաւոր ցնցումէն ոչ միայն ենթական կը կորսնցնէ իր մասնակի յիշողութիւնը՝ զի ուղեղն է կեդրոնը ջղային գրգռեցման, այլև ամբողջ իր կազմը կ'ազդուի՝ կը նիհարնա ու կը հիւժի . . . : Այսպէս, ան կը տառապի, գիմելէն հետզհետէ, անզգալաբար, դէպի գերեզման . . . :

Այս վերջին բառերէն գունատեցաւ Բարդ : Սակայն յետին ճիգով, աճապարեց գոցել այս կէտն ու հարցնել .

— Բայց ի՞նչպէս զինքը խնամելու է, Պ. Բժիշկ, խեղացի մարդ էք . . . և իրեն ի՞նչ գեղեր խմցնելու է . . . :

— Մատնանշեցի արդէն, թէ ձեր որդին ունի անբուժելի հիւանդութիւն : Թերեւս, կա միակ դարման : Զինք զրկել օդառութեան՝ ուր ան չնչէ անարատ օդ, կատարէ դաշտային պտոյտներ, ու անցնէ ազատ կեանք . . . :

— Բայց ի՞նչպէս այդքան ծախքերը հոգանք, խնդրեմ, այս խեղճ վիճակնուս մէջ : Խղճահարելով խօսեցէք, Պ. Բժիշկ, անծախս դարման մը չէ՞ք ճանչնար, որպէսզի անոր մասին խորհինք :

— Զեզ ըսի արդէն, յարեց բժիշկն անայլալ, թէ ուէ բժիշկ չի կրնար բուժել այս հիւանդութիւնը, բացի բնութենէն : Զի, հակառակ գիտական անհուն յառաջդիմութեան՝ բժշկութիւնը չկրցաւ դեռ գտնել ուէ գեղ, ոչ մէկ միջոց որ դարմանէր ցնցումն ուղեղին :

— Այս ըսած, բժիշկը մեկնեցաւ այցելելու ուրիշ հիւանդներ :

Շանթ ազդուեցաւ անհունօրէն իր տեսածէն ու լսածէն : Կրցաւ թափանցել անլուր իրականութեան, շնորհիւ իր սրատես հոգեբանութեան : Զգաց իսկոյն, թէ ժիր էր հէք զոհը վայրագ Բարդի . . . : Գլխաց իր թշուառ վիճակին . . . : Ուղեց զինք փրկել հայրական մահացու ճիրանէն . . . : Առանց կորսնցնելու մէկ վայրկեան՝ առաջարկեց .

— Ես կ'առնեմ յանձն ամէն հոգ՝ Պ. Բարդ, դրամապէս թէ բարոյապէս, եթէ հաճիք զրկել ձեր որդին օդառութեան :

Բարդ մտածեց դարձեալ, թէ իր հաւանութիւնն իրեն չէր տար ո՛հէ շահ, ուստի զինք մերժեց վճռաբար.

— Ո՛հ, խնդրեմ, Պ. Շանթ, կը ժխտեմ ձեր անխոհեմ խորհուրդը: Մի՛ խառնուիք անխղճօրէն իմ հայրական անձեռնմխելի իրաւունքներուս...:

— Գիտցէք թէ, Պ. Բարդ, ըսաւ Շանթ յուզուած, ըլլալ սնապարծ հանդէպ մեր դիրքին կամ աստիճանին՝ կը նշանակէ թէ մենք ենք անարժան անոնց...:

— Բայց խոստովանեցէք որ՝ Պ. Շանթ, առարկեց Բարդ հպարտօրէն, դուք կը խուսափիք խելացի կարգադրութենէն: Խորհեցէք որ ամէ՛ն բան վախճան ունի. միթէ ես խաղալի՞ք եմ, միթէ ես խո՞րթ հայր եմ, ինչո՞ւ անխոհեմօրէն կը կոխկրտէք իմ հայրական նախախնամական իրաւունքներս, միթէ ես ձրի՞ պիտի ընդունէի որդիս օգափոխութեան ղրկել... ձեզի հաճելի ըլլալու համար...:

— Ահա՛ւասիկ՝ ինչ որ կ'ուզէք, ըսաւ Շանթ, իրեն նետելէն մի քանի թղթադրամներ...:

— Ա՛խ, ըրաւ Բարդ բոլորովին մեղմացած, այժմ խնդիրը կը փոխուի: Ամենախո՞ր ուրախութեամբ կը խոնարհիմ ձեր խելացի խորհուրդներուն առջեւ, Պ. Շանթ: Միայն թէ, որդիս օգափոխութեան ղրկելը ձեզի խիստ անպատշաճութիւն ու տխրութիւն չըլլա...:

Ասի եղաւ անթուեղի հրճուանքը Շանթի, որ գոչեց.

— Ընդհակառակն՝ ազատել այդ աննման պատանին՝ ինձ է մեծագոյն փառք ու բեկրանք:

— Ա՛խ, խիստ շնորհակալ եմ Պ. Շանթ, որ իմ զաւակիս առողջութեան խնամք տանիլ կ'ուզէք:

Խիստ խղճամիտ էք եղեր՝ որ այսքան ծախքերը չէք խնայեր, որպէսզի զաւակիս հիւանդութիւնը գէշ վախճանի չյանգի:

— Իսկ դուք, չեչտեց Շանթ ճիշդ տեղին, չեմ մոռնար թէ ինձ հանդէպ ունեցաք անհերքելի վստահութիւն՝ ինձ յանձնեցիք ձեր որդին . . .

Շանթ մեկնեցաւ, պատուիրելէն Բարդի թէ, պարտէր յանձնել իր որդին այն բժշկին ու իր մարդերուն, որ պիտի դային հիւանդանոցէն, զինք տանելու՝ օգնութեամբ կայծի: Բարդ իրեն հետեցաւ, յարգալիբ:

Ապա, եկաւ մօտեցաւ ժիրի, զինք գրկեց ու իրեն հարցուց.

— Ուրախ կ'ըլլա՞ս եթէ քեզ օգափոխութեան ղրկեմ, խեղճ որդիս:

— . . .

— Բաղաքավար եղիր... ի՞նչ կը խոկաս անվախճան, խորապէս խղճամիտ ու խանդաղատող է եղեր Պ. Շանթ, որ քեզ խրախուսելու եկաւ: Կը խորհիմ որ խիստ հարուստ և խիստ առատաձեռն է... այնպէս չէ՞...:

— . . .

— Պատասխանէ՛... տխմարութեան մի՛ սկսիր նորէն... ի՞նչքան դրամի տէր է Պ. Շանթ, ամուսնացա՞ծ է, քանի՞ գլուխ են տունին մէջ, ի՞նչ գործ կը կատարէ, քանի՞ ագարակներու, քանի՞ պարտէզներու, քանի՞ ապարանքներու տէր է...:

— Չե՛մ... գիտեր...:

Բարդ զայրացաւ իսկոյն, ու յարեց.

— Ան/սե'լք, հարուստ մարդու մը* կեանքին գլխաւոր մանրամասնութիւնները պարտէիր գիտնալ՝ քանի որ ան քեզի հետ խօսելու պատիւը կ'ընէ:

* ՆՈՐԳԻՐ չունի «մը» բուական ածականը՝ սերած բուրբերեցեան, յատուկ միմիայն Բարդի, զոր գրչակներ եւս կը գործածեն, սգի՝sorkեն, միւս ետեւ գոյականէն: Կիսագրագէտ Հայր՝ որ օրէ օր կը մոռնար իր մեծասան Քրաբարը, մի'ւս աւելի կ'ազդուէր բուրբ բիրտ ոններէն...: Անզգալաբար, «մը»ն ներմուծուեցաւ մեր ջինջ լեզուին, ու դարձաւ գարեելի'ն ձեւերուն՝ գործածուած միւս ետեւ գոյականէն՝ աւելեւ կարգն ու կանոնը Նորգրին: Կարճ՝ յայտնենք ի շահ Հայ մշակոյթին քե, ո'չ մէկ մարդկային լեզու չունի այս զգուելի ձեւը՝ բացի բուրբերեցեան...:

Բ. Հասորը Նորգրին պիտի պարզէ քե՝ ժիւր ՊԱՅԼ, իր դարձին ի Կիլիկիա, ի'նչ տաժանփով կերտեց Մեծասան ՀայրԳիւր, զոր ուսուցանեց նոր սերունդին իբր Տեսուչ ու Դաստիարակ, քե ի'նչ զոհողութեամբ լուծեց լեզուական անլոյծ հարցերը, քե, ի մեջ այլոց, ո'ւրկից բրգական «մը»ն ներմուծուեցաւ հայ լեզուին, շնորհիւ գրչակներու, եւ քե ի'նչպէս լուսաւորեց Կիլիկեցին...:

Հոս, իբր ԱՆՀԵՐՔԵԼԻ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻԻՆ շեշտենք միայն, քե Ռուսահայր որ միւս ապրեցաւ հեռու բուրբ ազդեցութեան՝ պահեց ԱՆԵՂԾ «ՄԻ» բուական ածականը՝ զոր կը գործածէ ցարդ ՃՇԴՕՐԷՆ, ինչպէս որ է մեր Ոսկեդարեան Լեզուն...:

Լ Ո Յ Ս

Փոխանակ գիրով ու գիրքերով խաղալու, և խելքդ պախարակելի գրականութեան տալու, պէտք էիր գիտնալ՝ տխմար, թէ քանի որ Պ. Շանթ շատ դրամ ունի՝ անիկա քու բոլոր վարժապետներէդ, անիկա քու բոլոր խենչէզ գրագէտներէդ աւելի խելացի, և նաեւ, անիկա Կիլիկեան ամենախոշոր աստղերէն մէկն է...

.

Շանթ այցելեց հիւանդանոց, ու գտաւ Ժիր յոյժ տկար՝ բայց երջանիկ :

Իսկոյն, ուղեց հասկնալ պատճառն իր երջանկութեան : Ժիր իրեն յայտնեց թէ, այն օր, երբ ինք ու Վարդ զինք սփոփեցին՝ իրեն բերին յոյս ու կեանք... : Իրեն պատմեց նաև, թէ իսկոյն վերջ իր մեկնումէն, ամբողջ տունը բերկրեցաւ, և թէ իր քոյրը, եղբայրն ու ծնողները զինք գրկեցին, յայտնելէն որ զինք պիտի ղրկէին օգառութեան, մօտ ատենէն :

Ու՛ ժպտուն, Ժիր աւելցուց սրամտօրէն .

— Գիտեմ թէ քեզ կը պարտիմ բոլոր ասի :

Շանթ իրեն ըրաւ մի քանի հարցումներ, բայց, նշմարեց որ զինք չէր լսեր, գիտամար :

— Կը տեսնեմ թէ, չեղտեց կարեկցօրէն Շանթ, մի մտածում քեզ կը զբաղեցնէ : Եղիւր անկեղծ, թէ ոչ մեր ըսածները պիտ ըլլային անարժան թէ՛ քեզի թէ՛ ինծի :

— Քեզ կը լսէի՞, Պ . Շանթ, ըսաւ Ժիր, սակայն իրապէս կը մտածէի մի բան, կը ներես չէ՞ :

Կը մտածէի որ հայրս քեզ կը սիրէ շատ, համազանց,
զի յանկարծ եղաւ ա՛յսքան բարի հետս:

Ու իր ծիծաղը ներազգեց Շանթի, որ հարցուց.

— Ասի քեզ կը զարմացնէ՞...:

— Շա՛տ, ըսաւ Ժիր բացօրէն:

— Ինչո՞ւ կ'աղաչեմ:

— Որովհետեւ, չեմ տեսներ ուէ պատճառ որ
հայրս քեզ համակրէր:

— Ուրեմն զիս կը կարծես անհամբո՞յր, Ժիր:

— Ո՛հ... ո՛չ, բայց իրապէս չեմ տեսներ ոչ մէկ
պատճառ որպէսզի հայրս կարենար գովել յատկու-
թիւններդ. և սակայն, ան քեզ կը սիրէ համազանց:
Ան զիս գրկեց՝ ինձ ըրաւ բիւր հարցումներ գիտնալու
հարստութիւնդ:

Իրա՞ւ...

— Այո՛, ան կ'ուզէր գիտնալ ամէն ինչ,
մանրամասնօրէն: Այն աստիճան որ հարցուց ընտա-
նիքդ, գործերդ, ագարակներդ, կալուածներդ ու
ապարանքներդ...:

— Է՛լաւ, ըսաւ Շանթ հեգնօրէն, ի՞նչ ըսիր
այն ատեն:

Ժիր նայեցաւ տրամօրէն իր հին զգեստին, ապա
ինքնաբերաբար իր վերմակին՝ կարծես թէ տանջուէր
մի սուր կսկիծէ...: Յանկարծ սթափեցաւ ու դարձաւ
Շանթի.

— Իրեն ըսի թէ չէի գիտեր, ու հայրս զիս
կշտամբեց, գոչելէն թէ պարտէի գիտնալ մանրամասն
կեանքը մի հարուստի՝ որ կը բարեհաճէր տեսակցիլ
հետս: Ու յարեց միշտ գոչելէն, թէ քանի որ
Պ. Շանթ ունի շատ գրամ՝ ան է աւելի ուշիմ բոլոր
իմ ուսուցիչներէն, բոլոր ներկա գրագէտներէն, ու
նաեւ ան է առաջին աստղը Կիլիկեան:

— Օ՛... ձայնեց Շանթ մեղմօրէն: Ու ի՞նչ
կը մտածես դու, Ժիր:

— Կը մտածեմ որ հայրս կ'ըսէր ճիշտ, բայց,
զինք չեմ արդարացներ ե՛րբեք: Ու երբ ծաղրեց գիրը՝
ինչպէս միշտ, մտածեցի տրամօրէն թէ, չնորհիւ մեր
տգիտութեա՛ն՝ մենք էինք մնացեր տգէտ ու աղքատ,
իսկ չնորհիւ իր գիտութեա՛ն՝ Գին Շանթ էր առաջին
աստղը Փոքր Հայաստանին:

— Ժի՛ր, լսէ զիս, յարեց Շանթ լրջօրէն, քանի
որ հայրդ քեզ է սիրած, պարտէիր ըլլալ բարի՝ զինք
սիրել:

Ժիր առարկեց բուռն տրամուլեամբ.

— Հայրս կրնա՝ Պ. Շանթ, սիրել կամ ատել
ըստ հարկին, ինչ որ ինձ է ա՛յնքան դժուարին, որ
կը ցաւիմ ըսելու, անկարելի:

— Տղաս, հայրական բնաւորութիւնն է նուիրական:
Ինչ որ հիմա կը դատես գէշ, յոռի՝ զայն պիտի
սրբագրես ապագային: Լսէ՛ զիս, Ժիր, սիրէ՛ զինք
քանի որ ան քեզ կը սիրէ այլեւս:

Հազիւ ըսած այս բառերը, Շանթ զղջաց հարաչար:
Ժիր գունատեցաւ, վշտահար, իր աչուին ուռեցան...:

— Ո՛հ... Պ. Շանթ, հեկեկաց արտասուագին,
դու չե՛ս ճանչնար հայրս...:

Շանթ զգացուեցաւ համովին՝ որ զինք գրգռեց
դեռ աւելի, առանց գուշակելու բուռն շարժառիթն իր
թաքուն վշտին՝ որ կը սաստկանար միշտ աւելի...:
Ու անոնք արտասուեցին՝ միասին...: Երբ, ահա,
Շանթ նշմարեց իր պայծառ դէմքը՝ նայեցաւ իր
թուրմ աչերուն, առաւ իր ձեռուն ու, մնացին
այսպէս գոհ, անձայն, երջանիկ...:

Այն ատեն միայն Ժիր ինքզինք զգաց բոլորովին
ազատ...:

— Ո՛հ, սիրելի Շանթ, ըսաւ իսկոյն զինք
գրկելէն, երանի՛ թէ դուն ըլլայիր հայրս, բայց,
ափսո՛ս... բնութիւնը չէ ուզած այդպէս: Սակայն,
եղի՛ր հոգեւոր հայրս: Պիտի կատարեմ ի՛նչ որ
փափաքիս, պիտի գործադրեմ ի՛նչ որ ինձ պատուիրես:

Արդէն Շանթ զինք կը սեղմէր անձկագին՝ իր
գրկին, կը հեկեկար իր երջանկութենէն, ու իր անհուն
յուզումէն չէր լսեր ինչ որ կ'ըսէր բերկրագին. «Այո՛...
որդի՛ս... սրտագի՛ն որդիս, հոգեհասո՛րս» . . .

.
.

Կը յայտարարենք, այժմէն իսկ, թէ բիւր
զրադէտներ պիտի ստիպուին քննադատել ճիշդ
ուղին Նորգրին՝ պարզապէս ա՛յն պատճառաւ որ,
երբ Ան կ'այրէ բոլոր աղերսները թուրք
ներմուծումներուն, երբ կ'անջատէ Հայ լեզուն
թուրք բիրտ ոճերէն, երբ կ'ազատէ Հայ արուեստն
ու մշակոյթը թուրք հետքերէն թէ ազդեցութիւն-
ներէն՝ կը փանդէ միաժամանակ բոլո՛ր հին
գրական կուլտերը՝ առանց բացառութեան,
որ ցարդ կը պաշտուէին թերեւս...:

Բայց, միւս կողմէ, հակառակ բոլոր քննադա-
տութիւններուն՝ Հայ ժողովուրդը, մանաւանդ Հայ
նոր սերունդը պիտի գնահատէ ՆՈՐԳԻՐԸ, Ի՛ր
ՆՈՐԳԻՐԸ, Ի՛ր մեծաքանչ ՆՈՐԳԻՐԸ...:

Ու՛ ինչպէս միշտ, Ան պիտի յաղթանակէ
վերջապէս՝ ինչպէս որ լոյսը կը յաղթանակէ
մութին...:

Լ Ո Յ Ս

«Ազգային գրադարան

NL0333629

33484

ԳԻՆ Ե. Դ. 10

ԴԻՄԵԼ ՆԵՂԻՆԱԿԻՐ՝

75, Rue Abdel Moneim, 75

—
Imp. Stépanian, 5, Rue Falaki
Alexandrie-Egypte